શ્રી અરવિન્દ

મા

શ્રી અરવિન્દ આશ્રમ
પોંડિચેરી

શ્રી અરવિન્દ

મા

શ્રી અરવિન્દ આશ્રમ
પોંડિચેરી

અનુવાદક

અંબાલાલ પુરાણી

આવૃત્તિ પહેલી : ૧૯૨૮

ફરી છાપી : ૧૯૪૨, ૧૯૪૬, ૧૯૫૧, ૧૯૫૬, ૧૯૬૦, ૧૯૬૩,
૧૯૭૦, ૧૯૭૭, ૧૯૭૯, ૧૯૮૩

© શ્રી અરવિન્દ આશ્રમ ટ્રસ્ટ

પ્રકાશક : શ્રી અરવિન્દ આશ્રમ, પબ્લિકેશન ડિપાર્ટમેન્ટ
મુદ્રક : શ્રી અરવિન્દ આશ્રમ પ્રેસ, પોંડિચેરી – ૬૦૫૦૦૨

મા

૧

એવી બે જ શક્તિઓ છે જેમના કાર્યનો એક સાથે યોગ થાય તો આપણી યોગસાધનાના મહાન અને કષ્ટ-સાધ્ય ઉદ્દેશને સિદ્ધ કરવાને તે સમર્થ બને,—એક નીચેથી, એટલે કે માનવતામાંથી, સાદ કરતી સ્થિર અને સદા જાગ્રત અભીપ્સા—તમન્ના—ધગશ—તથા બીજી, ઊર્ધ્વ લોકમાંથી એનો પ્રત્યુત્તર આપતી પ્રભુની પરમ કરુણા.

પરંતુ એ પરમ કરુણા કેવળ પ્રકાશ અને સત્યની પરિસ્થિતિમાં જ પોતાનું કાર્ય કરશે; અસત્ય અને અજ્ઞાન એના પર જે અવસ્થાઓ આરોપિત કરશે તેમાં રહીને એ કરુણા કાર્ય કરશે નહિ. કારણ કે અસત્યની માગણીઓને જો તે તાબે થાય તો તેનો પોતાનો હેતુ જ તે વ્યર્થ કરે.

જ્ઞાનની અને સત્યની શરતો આ રહી,—એ શરતોનું પાલન થશે તો જ સૌથી ઊર્ધ્વમાં રહેલી આધ્યાત્મિક શકિત અવતરણ કરશે. એવી ઊર્ધ્વમાંથી અવતરણ કરનારી અને નીચેની પાર્થિવતામાંથી ખુલ્લી થનારી છેક ઉચ્ચ ભૂમિકાની વિજ્ઞાનમય શકિત જ સ્થૂલ પ્રકૃતિના ઉપર વિજયશાલી રીતે કરી શકે તેમ છે તથા તેની મુશ્કેલીઓનો વિનાશ સાધી શકે છે. એ પ્રમાણે થવા માટે સંપૂર્ણ અને સાચા દિલનું સમર્પણ થવું જોઈએ; પ્રભુની દિવ્ય શકિત પ્રત્યે પોતાની સત્-તાને અનન્ય ભાવે સાધકે અભિમુખ કરવી જોઈએ; ઊર્ધ્વમાંથી જે સત્ય અવતરણ કરી રહેલું છે તેની સતત અને

સમગ્ર—સંપૂર્ણ પસંદગી કરતા રહેવું જોઈએ અને પાર્થિવ પ્રકૃતિના ઉપર હજી સુધી અમલ ચલાવી રહી છે એવી માનસિક, પ્રાણમય અને સ્થૂલ ભૂમિકાની શકિતઓના અને મિથ્યા આભાસોના અસત્યનો સતત અને સંપૂર્ણ પરિત્યાગ કરતા રહેવું જોઈએ.

સમર્પણ સર્વાંગી હોવું જોઈએ તથા સાધકની ચેતનાના એકે એક વિભાગમાં તેનો અધિકાર જામવો જોઈએ. ચૈત્ય પુરુષ યાને અંતરાત્મા સમર્પણના ભાવનો પ્રત્યુત્તર આપે, અને માનસિક ચેતનાનો ઉપરનો સ્તર સમર્પણનો સ્વીકાર કરે, અથવા તો, અંતરની પ્રાણમય ચેતના એને વશ થાય તથા સૂક્ષ્મ અન્નમય ચેતના સુધી સમર્પણની અસર પહોંચે એટલું જ પૂરતું નથી. સાધકની પ્રકૃતિનો કોઈ પણ ભાગ—સૌથી બહિર્મુખ, સ્થૂલ ભાગ પણ—એવો ન રહેવો જોઈએ જે પોતાનું કશું પણ સમર્પણમાંથી બાકી રાખે, કે તેને માટે શરત કરે, યા તો જે શંકાના,

ગૂંચવાડાના કે અવ્યવસ્થાના ખોટા બહાના પાછળ છુપાઈ રહે, સાધકમાં એવું કાંઈ ન જોઈએ જે સમર્પણ કરવાની ભાવના સામે બળવો કરે યા તો તેનો ઇન્કાર કરે.

તમારા આધારનો એક ભાગ સમર્પણ કરે, પણ તમારો બીજો એક ભાગ પોતાને સમર્પણથી બાતલ રાખે, પોતાને જુદે જ રસ્તે ચાલે, અથવા તો પોતાની શરતો મૂકે, તો એવે હરેક પ્રસંગે તમે પોતે જ પ્રભુની કરુણાને તમારાથી દૂર ધકેલી મૂકો છો.

જો તમારી ભકિત અને તમારા સમર્પણની પાછળ તમે તમારી કામનાઓ માટે, અહંતાભરી માગણીઓ અને પ્રાણના દુરાગ્રહો માટે ઢાંકણ તૈયાર કરો, સાચી અભીપ્સાને ઠેકાણે એ અશુદ્ધ વસ્તુઓને મૂકો, અથવા તો તેની સાથે ભેળવી દો અને દિવ્ય શકિતના ઉપર એ વસ્તુઓનો અધ્યારોપ કરવા પ્રયત્ન કરો, તો પછી પ્રભુની કરુણાને તમારું રૂપાંતર કરવાને સાદ કરવો વ્યર્થ છે.

એક બાજુથી અથવા તો તમારા આધારના એક ભાગમાં તમે સત્ય પ્રત્યે ખુલ્લા થાઓ અને બીજી બાજુથી સત્યની વિરોધી શકિતઓને પ્રવેશ કરવાનાં દ્વાર તમે વારે વારે ખોલ્યા કરો તો પછી ભાગવત કરુણા તમારી સાથે રહેશે એવી આશા રાખવી નકામી છે. જો તમારે અંતરના મંદિરમાં ભગવાનની હાજરાહજૂર સન્નિધિ સ્થાપન કરવી હોય તો તમારે એ મંદિરને સ્વચ્છ અને પવિત્ર રાખવું જોઈએ.

દિવ્ય શકિત વચમાં પડીને સત્યને તમારામાં લઈ આવે એવે દરેક પ્રસંગે તમે તેના પ્રત્યે પૂઠ ફેરવો તથા જે અસત્યને તેણે તમારામાંથી બહાર હાંકી કાઢ્યું હોય તેને પાછું તમારી અંદર બોલાવી લાવો તો પછી પ્રભુની કરુણા તમને સહાય નથી કરતી એવો દોષ તમે તેને દઈ શકતા નથી, પરંતુ તમારા પોતાના સંકલ્પના અસત્યને તથા તમારા સમર્પણની અપૂર્ણતાને તમારે દોષ દેવો જોઈએ.

તમે સત્યને આહ્વાન કરો, તમારી અંદર આવવા માટે સાદ કરો, અને છતાં, તમારો જ કોઈ ભાગ અસત્ય, અજ્ઞાની અને અદિવ્ય વસ્તુઓને પસંદ કરતો હોય, યા તો તેમનો સંપૂર્ણ પણે બહિષ્કાર કરવાને રાજી ન હોય, તો તમારા ઉપર અવિદ્યા શકિતના હુમલાઓનો માર્ગ ખુલ્લો રહેશે, અને પ્રભુની કરુણા શકિત તમારાથી દૂર સરી જશે. સૌથી પ્રથમ, તમારી પોતાની અંદર અસત્ય, અથવા અજ્ઞાનથી, તમોગુણથી આચ્છાદિત એવી કઈ કઈ વસ્તુ છે તેને શોધી કાઢો અને ખંતપૂર્વક તેનો પરિત્યાગ કરો, ત્યાર પછી જ પ્રભુની દિવ્ય શકિતને સાચી રીતે તમારું રૂપાંતર સાધવા માટે તમે સાદ કરી શકો છો.

એવી કલ્પના કદી કરતા નહિ કે સત્ય અને અસત્ય, જ્યોતિ અને અંધકાર, સમર્પણ અને સ્વાર્થ એ બધાં જોડકાંઓને પ્રભુને સમર્પિત થયેલા ઘરમાં એક સાથે રહેવા દેવામાં આવશે. રૂપાંતર સમગ્ર પ્રકારનું, સર્વાંગી કરવાનું

છે એટલે એની સામે થનાર બધી વસ્તુઓનો પરિત્યાગ પણ સમગ્ર ભાવે સિદ્ધ થવો જોઈએ.

વળી, એવા ખોટા ખ્યાલનો ત્યાગ કરો કે પ્રભુની દિવ્ય શકિત તમે માગણી કરો ત્યારે પ્રભુએ નિર્માણ કરેલી શરતો તમે પૂરી કરો કે ન કરો તોપણ, તમારે માટે બધુંય કરી આપશે અને કરવા માટે બંધાયેલી છે. તમારા સમર્પણને સાચું અને સંપૂર્ણ બનાવો, ત્યાર પછી જ તમારે માટે બાકીનું બધું કરી આપવામાં આવશે.

વધારામાં, તમારે માટે સમર્પણ પણ પ્રભુની દિવ્ય શકિત કરી આપશે એવી ખોટી અને પ્રમાદી આશાનો ત્યાગ કરો. તમારી પાસેથી દિવ્ય શકિતને સમર્પણ કરવાની માગણી પ્રભુ કરે છે ખરો, પરંતુ બળજોરીથી તે સમર્પણ કરાવતો નથી. પાછાં પગલાં થઈ જ ન શકે એ પ્રકારનું આમૂલ રૂપાંતર સધાય ત્યાં સુધી પ્રભુનો ઈન્કાર કરવા, પ્રભુનો ત્યાગ કરવા તમે હર પળે છૂટા છો, અથવા તો, આધ્યાત્મિક પરિણામો

સહન કરવાને તત્પર હો તો તમારું કરેલું સમર્પણ પાછું ખેંચી લેવાને પણ તમે સ્વાધીન છો. તમારું સમર્પણ આપમરજીથી કરેલું, સ્વતંત્રપણે, સ્વાધીનપણે કરેલું એવું હોવું જોઈએ; એક ચેતનવંતા પ્રાણીનું કરેલું, નહિ કે જડ પૂતળાનું કે યાંત્રિક હથિયારનું એ સમર્પણ હોવું જોઈએ.

ઘણી વાર જડ અક્રિયતા અને સમર્પણ બેને એક માની લઈને એ બન્નેનો ગૂંચવાડો કરવામાં આવે છે, પરંતુ જડ અક્રિયતામાંથી કોઈ પણ સાચી કે સમર્થ વસ્તુ પ્રગટ થઈ શકે જ નહિ. સ્થૂલ પ્રકૃતિમાં એ પ્રકારની જડ અક્રિયતા રહેલી છે તે એને પ્રત્યેક તમોગ્રસ્ત અને અદિવ્ય શક્તિના કાર્ય આગળ નિરાધાર જેવી બનાવી મૂકે છે. સાધકની પાસે જે પ્રકારના સમર્પણની માગણી કરવામાં આવે છે તે દિવ્ય શક્તિના કાર્યને એક પ્રકારનું આનંદમય, સમર્થ અને સહાયકારી સમર્પણ છે. એટલે કે સત્યના જ્ઞાનસંપન્ન શિષ્યમાં હોય, તમોગ્રસ્તતા અને અસત્ય સામે ઝૂઝનારા આંતર

જીવનના યોદ્ધામાં હોય, પ્રભુના વફાદાર સેવકમાં હોય એવા આજ્ઞાંકિતપણાની તમારી પાસેથી આશા રાખવામાં આવે છે.

આ સાચું વલણ છે. જે લોકો એ વલણનો અંગીકાર કરી શકશે તથા તેને કાયમનું કરી શકશે, જેઓ મુશ્કેલીઓ અને નિરાશાઓમાં પણ પોતાની શ્રદ્ધાને અડગ રાખી શકશે તેઓ જ આકરી કસોટીઓને વટાવીને પરમ વિજયને અને મહાન રૂપાંતરને પ્રાપ્ત કરી શકશે.

૨

વિશ્વમાં જે કાંઈ થઈ રહ્યું છે તેમાં પ્રભુ પોતાની દિવ્ય શકિત દ્વારા સઘળાં કર્મોની પાછળ રહે છે. પરંતુ પોતાની યોગમાયા વડે ત્યાં તે આવરિત રહે છે અને જીવના અહં મારફત અવિદ્યા પ્રકૃતિમાં તે કાર્ય કરે છે.

યોગસાધનામાં પણ ભગવાન પોતે જ સાધક છે અને તે પોતે સાધના પણ છે; પ્રભુની જ શકિત પોતાની જ્યોતિ, શકિત, જ્ઞાન, ચેતના, અને આનંદ વગેરે તત્ત્વોનો પ્રયોગ કરીને સાધકના આધાર ઉપર કાર્ય કરે છે તેને લઈને, તથા જ્યારે સાધકનો આધાર તેના પ્રત્યે ખુલ્લો થાય છે ત્યારે

તેની અંદર પોતાની દિવ્ય સંપત્તિઓ સહિત પ્રભુની શકિત અવતરણ કરે છે તેને લઈને સાધના શકય બને છે. પરંતુ જ્યાં સુધી સાધકની અધોમુખ પ્રકૃતિ સક્રિય હોય છે ત્યાં સુધી સાધકનો અંગત પ્રયત્ન આવશ્યક છે.

સાધનામાં જે અંગત પ્રયત્ન કરવાનો છે તેમાં અભીપ્સા, પરિત્યાગ અને સમર્પણ એમ ત્રિવિધ પુરુષાર્થનો સમાવેશ થાય છે :—

૧. પ્રથમ છે અભીપ્સા. જાગતા પહેરા જેવી, સતત, એકધારી, એવી પ્રભુ માટેની અભીપ્સા હોવી જોઈએ, એટલે કે મનની સંકલ્પશકિત, હૃદયની તૃષા, પ્રાણમય સત્‌ની અનુમતિ તથા સ્થૂલ ચેતના અને સ્થૂલ પ્રકૃતિને ભગવદ્ અભિમુખ તથા તેને માટીના જેવી નમનીય બનાવવાની સંકલ્પશકિત સાધકે પોતાનામાં સતત જાગ્રત રાખવી જોઈએ.

૨. બીજી વસ્તુ છે પરિત્યાગ; નિમ્ન પ્રકૃતિની ક્રિયાઓનો ત્યાગ, અર્થાત્ પોતાના મનના વિચારોનો, અભિપ્રાયોનો, પક્ષપાતોનો, ટેવોનો, મનનાં બાંધેલાં બંધારણોનો યાને ઘડતરોનો આપણે ત્યાગ કરવો જોઈએ જેથી કરીને સત્ય જ્ઞાનને આપણા નીરવ મનમાં મુકત અવકાશ મળી શકે.

એ જ પ્રમાણે પ્રાણમય પ્રકૃતિની કામનાઓ, માગણીઓ, વાસનાઓ, ઈન્દ્રિયોના સંસ્કારો, આવેશો, સ્વાર્થ, અભિમાન, દર્પ, કામવાસના, લોભ, ઈર્ષા, દ્વેષ, અસૂયા, સત્યનો વિરોધ વગેરેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ જેથી કરીને સ્થિર, વિશાળ, સમર્થ અને સમર્પિત બનેલા એવા પ્રાણમય સત્‌માં સાચી દિવ્ય શકિત અને આનંદ અવતરણ કરી શકે.

એ જ પ્રમાણે સ્થૂલ પ્રકૃતિની મૂર્ખતા, શંકા, અશ્રદ્ધા, તમોગ્રસ્તતા, દુરાગ્રહ, ક્ષુદ્રતા, આળસ, પોતાનામાં ફેરફાર કરવાની અનિચ્છા, તમોગુણ વગેરેનો ત્યાગ આવશ્યક છે

જેથી કરીને સદા વધારે ને વધારે દિવ્યતામાં વિકાસ પામતા દેહમાં દિવ્ય જ્યોતિની, શકિતની અને આનંદની સાચી પ્રતિષ્ઠા થાય.

૩. ત્રીજી વસ્તુ છે સમર્પણ. પોતાની જાતનું તથા પોતે જે કાંઈ હોય તે સર્વનું અને પોતાની પાસે જે કાંઈ હોય તેનું તથા ચેતનાના એકેએક સ્તરનું તથા એકેએક ક્રિયાનું પ્રભુને તથા તેની શકિતને સમર્પણ કરવું જોઈએ.

*
**

જેમ જેમ સમર્પણ અને આત્મનિવેદન આગળ વધતાં ચાલે છે તેમ તેમ મહાશકિત પોતે જ આધારમાં સાધના કરી રહેલી છે, સાધકમાં પોતાની જાતને વધારે ને વધારે રેડી રહેલી છે, તથા દિવ્ય પ્રકૃતિની મુકિત અને સિદ્ધિની સ્થાપના તેનામાં કરી રહેલી છે એવું ભાન સાધકને થાય છે. સાધકના પોતાના પ્રયાસને ઠેકાણે જેટલા પ્રમાણમાં મહાશકિતની

ઉપર જણાવી તે સચેતન પ્રક્રિયા તેના આધારમાં વધારે ને વધારે સ્થાપન થતી જાય છે તેટલા પ્રમાણમાં સાધકની પ્રગતિ વધારે વેગવાન અને સાચી બને છે. પરંતુ ટોચથી તે તળિયા સુધી સમર્પણ અને નિવેદન વિશુદ્ધ અને સંપૂર્ણ ન થયાં હોય ત્યાં સુધી અંગત પ્રયત્નનું સ્થાન મહાશકિતની એ પ્રક્રિયા લઈ શકતી નથી.

ધ્યાનમાં રાખો કે આ શરતો પૂરી પાડવાનો ઈન્કાર કરીને અને પોતાની બધી મહેનત અને મથામણ બચાવવા માટે ભગવાનને બધું જ કરી આપવા માટે સાદ કરનાર તામસિક સમર્પણ એ તો આત્મવંચના જ છે અને મુકિત તથા સિદ્ધિ પ્રત્યે તે લઈ જતું નથી.

૩

સર્વ પ્રકારના ભય, જોખમો અને આપત્તિઓની સામે સજ્જ થઈને જીવન યાત્રા કરવા માટે ફકત બે જ વસ્તુઓની જરૂર છે, અને એ બન્ને હમેશાં એકબીજાની સાથે જ રહેતી હોય છે—એક દિવ્ય માતાજીની કરુણા અને બીજી તમારા તરફથી શ્રદ્ધા, સહૃદયતા અને સમર્પણ ભાવથી પૂર્ણ એવી તમારી અંતરની અવસ્થા. તમારી શ્રદ્ધા વિશુદ્ધ, નિખાલસ અને સંપૂર્ણ હો. માનસિક અને પ્રાણમય સત્‌માં અહં-પ્રધાન શ્રદ્ધા હોય છે તે મહત્ત્વાકાંક્ષા, ગર્વ, મિથ્યાભિમાન, માનસિક દર્પ, પ્રાણની સ્વચ્છંદવૃત્તિ, અંગત માગણીઓ, અધોમુખ પ્રકૃતિના ક્ષુદ્ર સંતોષ માટેની કામના વગેરેથી કલુષિત થયેલી હોય છે અને એ શ્રદ્ધાની શિખા ઊતરતા પ્રકારની અને ધુમાડાવાળી—ધૂંધવાતી શિખા છે તેથી તે સ્વર્ગ પ્રત્યે ઊર્ધ્વ ગતિ કરી શકતી નથી. તમારું જીવન

તમને આપવામાં આવ્યુંછે તે પ્રભુનું કાર્ય કરવા માટે અને પ્રભુના આવિર્ભાવમાં સહાયભૂત થવા માટે આપવામાં આવ્યું છે એ ભાવે એને જુઓ અને સમજો. કશાની કામના કરો નહિ,—કેવળ પ્રભુની દિવ્ય ચેતનાની વિશુદ્ધિ, શકિત, જ્યોતિ, વિશાળતા, સ્થિરતા તથા આનંદની પ્રાપ્તિને માટે કામના કરો,—તથા એ દિવ્ય ચેતનામાં તમારાં મન, પ્રાણ અને શરીરનું રૂપાંતર કરવાનો અને એ કરણોને પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરાવવાનો જે આગ્રહ હોય છે તે તમારામાં જાગે એટલી જ કામના કરો. કશું જ માગો નહિ, ફકત દિવ્ય, આધ્યાત્મિક, વિજ્ઞાનમય સત્યની પ્રાપ્તિને માટે માગણી કરો, તથા પૃથ્વી ઉપર, તમારી પોતાની અંદર અને જેમને એનો સાદ થયો છે તેમનામાં, તથા જેમને એ કાર્ય માટે પસંદ કરવામાં આવ્યા છે તે સઘળામાં એ સત્યનો સાક્ષાત્કાર સ્થાપન થાય એટલું જ માગો. વળી અહીં એનું સર્જન થાય તે માટેની તથા સર્વે વિરોધી શકિતઓની સામે

એનો વિજય થવા માટેની જે શરતો હોય તે પૂરી થાય એટલી જ માગણી કરો.

તમારી દિલની સચ્ચાઈ અને સમર્પણ સો ટચનાં અને સમગ્ર થવા દો. જ્યારે જાતનું સમર્પણ કરો ત્યારે સંપૂર્ણ-પણે જાતને આપી દો, કોઈ જાતની માગણી વગર, શરત વગર, નિ:શેષપણે. એટલે કે, તમારી અંદર જે કાંઈ 'તમારું' છે તે મા ભગવતીનું થઈ રહેશે, અને 'અહં' માટે કશું જ બાકી રહેશે નહિ, અથવા તો બીજી કોઈ શકિતને કશું આપવામાં આવશે નહિ.

તમારી શ્રદ્ધા, દિલની સચ્ચાઈ, અને સમર્પણ એ ત્રણે વસ્તુઓ જેમ જેમ વધારે સંપૂર્ણ થતાં જશે તેમ તેમ માની કરુણા અને સંરક્ષણ તમારી સાથે વધારે ને વધારે રહેશે તથા તમને વધારે ને વધારે મળી શકશે. અને દિવ્ય મહાશકિત માની કરુણા અને રક્ષણ તમારી આજુબાજુ હોય, તો પછી તમને કોણ આંગળી પણ અડકાડી શકે તેમ છે?

અથવા તો, તમને કોનો ભય હોઈ શકે? એની કરુણા અને રક્ષણનો સ્વલ્પ અંશ પણ તમને સઘળી મુશ્કેલીઓ, બાધાઓ અને જોખમોમાંથી સહીસલામત પાર કરશે. એ વસ્તુઓની પૂરેપૂરી સન્નિધિ તમારી આજુબાજુ હોય તો તમે કોઈ પણ જોખમ પ્રત્યે ઉદાસીન રહીને, આ જગતની કે અન્ય જગતોમાંથી આવતી ગમે તેવી સમર્થ શત્રુતાથી, વિરોધિતાથી તદ્દન અસ્પર્શ્ય રહીને તમારે માર્ગે સલામત જઈ શકો છો કારણ કે તે માર્ગ મા ભગવતીનો પોતાનો જ હશે. એનો સ્પર્શ મુશ્કેલીઓને સુયોગમાં ફેરવી નાંખી શકે છે, નિષ્ફળ-તાને સફળતામાં અને નિર્બળતાને અમોઘ સામર્થ્યમાં પલટાવી નાંખે છે. કારણ કે મા ભગવતીની કરુણા એટલે પરમ ઈશના અનુમોદનની મુદ્રા સમજવી અને આજે કે કાલે, વર્તમાનમાં કે ભાવિમાં એની અસર ખાતરીબંધ થનારી છે, એક નિર્માણ થઈ ચૂકેલી વસ્તુ છે, અનિવાર્ય છે, અને અવિરોધ્ય છે.

૪

લક્ષ્મી એટલે કે ધન એક વૈશ્વિક શકિતનું જ પ્રતીક છે, અને પાર્થિવ ભૂમિકા ઉપર જ્યારે એ શકિતનો આવિર્ભાવ થાય છે ત્યારે તે પ્રાણની અને સ્થૂલ ચેતનાની ભૂમિકા ઉપર કાર્ય કરે છે, તથા બાહ્ય જીવનની પ્રફુલ્લતા માટે એ શકિત અપરિહાર્ય છે. એની ઉત્પત્તિ અને એનો મૂળ ધર્મ જોતાં લક્ષ્મી ભગવાનની શકિત છે. પરંતુ ભગવાનની બીજી દિવ્ય શકિતઓની પેઠે તે પણ આ પાર્થિવ ભૂમિકામાં અન્ય શકિતઓ વડે રજૂ થાય છે, અને અધોમુખ પ્રકૃતિની અજ્ઞાન અવસ્થામાં માનવના અહંના ઉપયોગને ખાતર તેનું બળજબરીથી અપહરણ થઈ શકે છે, અથવા તો આસુરી શકિતઓ તેને જકડી રાખી શકે છે અને પોતાના હેતુઓને

સાધવા માટે તેને વિકૃત કરી શકે છે. મનુષ્યની અહંતાનું અને અસુરનું સૌથી વધારે બળપૂર્વક આકર્ષણ કરનારી ત્રણ મહાન શકિતઓ આ જગતમાં છે—સત્તા, લક્ષ્મી અને કામવાસના—એમાંની એક લક્ષ્મી છે. ઘણું ખરું એ શકિતઓને જેઓ પોતાના હાથમાં રાખતા હોય છે તેઓએ તેમને ખોટી રીતે પકડી રાખેલી હોય છે તથા તેનો દુરુપયોગ કરતા હોય છે. લક્ષ્મીની ખોજ કરનારા અથવા તો તેના ભંડારીઓ લક્ષ્મીને ધારણ કરવાવાળા ધારક નહિ, પરંતુ પોતે જ કોઈ શકિતની પકડમાં જઈ પડેલા હોય છે. વળી, લાંબા સમય સુધી અસુરોએ તેનું અપહરણ કરેલું છે તેથી અને તેમણે કરેલા વિકૃત વ્યવહારથી લક્ષ્મીના પોતાના ઉપર એક પ્રકારની વિકૃતિ ઉત્પન્ન કરનાર દૃઢ સંસ્કાર પડેલો છે તેની અસરથી ઘણા જ થોડા માણસો સંપૂર્ણ પણે મુકત રહી શકે છે. આ કારણને લઈને આધ્યાત્મિક સાધનાના માર્ગોમાંના ઘણાખરા ધનના વિષયમાં સંપૂર્ણ આત્મસંયમ,

અને અનાસકિત રાખવાનો અને ધનના બંધનનો તથા એની પ્રાપ્તિ માટેની સઘળી અંગત અને અહં-પ્રધાન કામનાઓનો ત્યાગ કરવાનો આગ્રહ કરે છે. કેટલાક માર્ગો તો ધનનો અને સંપત્તિ માત્રનો નિષેધ કરે છે, એને વર્જ્ય ગણે છે અને ગરીબાઈ તથા રિકત જીવનને જ એકમાત્ર આધ્યાત્મિક સ્થિતિ તરીકે જાહેર કરે છે. પરંતુ એ ભૂલ છે, એથી તો ભગવાનની દિવ્ય શકિત લક્ષ્મી પ્રભુવિરોધી શકિતઓના જ હાથમાં રહેવાની. જે પ્રભુની એ શકિત છે તે પ્રભુને ખાતર અસુરોના હાથમાંથી તેને પુનર્મુકત કરવી અને દિવ્ય રીતે દિવ્ય જીવન ગાળવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવો એ વિજ્ઞાનયોગના સાધકને માટેનું દૃષ્ટિબિંદુ ગણાય.

લક્ષ્મી પ્રત્યે, તેનાથી પ્રાપ્ત થતાં સાધનો અને પદાર્થો પ્રત્યે તમારે ત્યાગવૃત્તિમાંથી જન્મતી ઘૃણાપૂર્વક પીઠ ફેરવવાની નથી, અથવા તો, તેમના પ્રત્યે રાજસિક આસકિત પણ રાખવાની નથી, કે પછી, એમના સંતોષમાં ગુલામી

લાવનાર આત્મ-લાલનની વૃત્તિ પણ તમારે સેવવાની નથી. ધન એ મા ભગવતીને ખાતર આસુરી શકિતઓ પાસેથી પાછી જીતી લેવાની તથા એની સેવામાં ધરવાની માત્ર એક શકિત છે એવી મનોવૃત્તિ તેના પ્રત્યે રાખો.

સકલ લક્ષ્મી પ્રભુની છે અને જેઓ તેને રાખી રહ્યા છે તેઓ તેના વાલી છે, માલિક નથી. આજે તે તેમની પાસે છે, કાલે તે કોઈ બીજે સ્થળે જઈ શકે છે. જેટલો સમય તે તેમની પાસે છે તે દરમિયાન તેઓ તેનું વાલીપણું કેવી રીતે અદા કરે છે, ન્યાયનો કેવો વહીવટ કરે છે, કેવા ભાવથી, કેવી ચેતનાપૂર્વક, કેવા હેતુઓ માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે તેના ઉપર સઘળો આધાર છે.

લક્ષ્મીનો અંગત ઉપયોગ કરવામાં તમારી પાસે જે ધન હોય, યા તો તમને જે કાંઈ મળે, યા તો તમે જે લાવો તે સઘળું મા ભગવતીનું જ છે એમ ગણો. કોઈ પણ પ્રકારનો હક્ક કે માગણી કરો નહિ, પરંતુ એના તરફથી જે કાંઈ મળે

તેનો સ્વીકાર કરો તથા જે હેતુ માટે તમને ધન આપવામાં આવ્યું હોય તે માટે તેનો ઉપયોગ કરો. સંપૂર્ણ પણે મમત્વ-રહિત, નિઃસ્વાર્થ, પૂરેપૂરી ચીવટવાળા, ચોક્કસ, વિગતમાં કાળજીવાળા, સારા વહીવટદાર બનો. હમેશાં એમ વિચારો કે જે લક્ષ્મીની તમે વ્યવસ્થા કરો છો તે મા ભગવતીની છે, તમારી પોતાની નથી. બીજી બાજુ, મા ભગવતીને માટે તમને જે કાંઈ મળે તે સઘળું ધાર્મિક વૃત્તિપૂર્વક તેને ચરણે ધરી દો; તમારા પોતાના કે બીજા કોઈના હેતુ માટે તેનો બિલકુલ ઉપયોગ કરો નહિ.

માણસો પાસે ધન હોય તેટલા જ ખાતર તેમને મોટા ગણો નહિ, તેમની પાછળ જાઓ નહિ, અથવા તો, એમના ઠાઠથી, સત્તાથી કે પ્રભાવથી જાતને અંજાવા દો નહિ. જ્યારે ભગવતી માને ખાતર માગણી કરો ત્યારે તમારી મારફત તે પોતે જે તેનું પોતાનું જ છે તેનો સ્વલ્પાંશ માગી રહી છે એમ અનુભવો; અને જેની પાસે તમે માગો છો તે માણસ

એ માગણીનો કેવો પ્રત્યુત્તર આપે છે તે ઉપરથી તેની કસોટી થશે.

ધનને જે કાલિમા લાગેલી છે તેની અસરથી જો તમે મુકત હશો, પણ સાથે સાથે ત્યાગીની ધન પ્રત્યેની ધૃણાથી પણ મુકત હશો, તો દિવ્ય કાર્ય માટે ધન લાવવાની વધારે મહાન શકિત તમને પ્રાપ્ત થશે. મનની સમતા, પ્રાણમાં કોઈ પ્રકારની માગણીની ગેરહાજરી તથા તમારું જે કાંઈ હોય તે સર્વસ્વ, તમને જે કાંઈ મળે તે બધુંય, અને ધન પ્રાપ્ત કરવાની તમારી સઘળી શકિત પ્રભુની દિવ્ય શકિતને તથા તેના કાર્યને સંપૂર્ણ પણે નિવેદન કરી દેવાની—સમર્પણ કરી દેવાની શકિત,—આ તત્ત્વોની હાજરી ઉપર જણાવેલી મુકિત સાધકે મેળવી છે તેની નિશાની છે. ધનની અને તેના ઉપયોગની બાબતમાં લેશ પણ ચંચળતા, જરા પણ દાવા, યાને લેશ પણ કમન—એટલે કે પરાણે કરવાની વૃત્તિ જણાય તો સાધકમાં કોઈ અપૂર્ણતા અથવા તો બંધન રહી ગયું છે

તેની એ ચોક્કસ નિશાની છે એમ જાણવું.

આ બાબતમાં આદર્શ સાધક તે માણસ ગણાય જે ગરીબાઈમાં રહેવાની જરૂર પડતાં ગરીબ તરીકે જીવી શકે, અને છતાં પોતાને ઉણપ છે એવું લેશ પણ ભાન એનામાં જાગ્રત થશે નહિ, અથવા તો, દિવ્ય ચેતનાની એના અંતરમાં ચાલી રહેલી લીલામાં એનાથી વિક્ષેપ પડશે નહિ. અને જો ધનવાનની રીતે જીવન ગાળવાનું પ્રાપ્ત થાય તો એ સાધક એ રીતે પણ રહી શકે, અને છતાં ધનની, અથવા તો જે વસ્તુઓનો તે ઉપયોગ કરશે તેની કામનામાં કે આસકિતમાં કે આત્મવિલાસની ગુલામીમાં કે ધનની પ્રાપ્તિ જે ટેવોનું નિર્બળ દાસત્વ ઉત્પન્ન કરે છે તેમાં તે એક ક્ષણ માટે પણ સરી નહિ પડે. પ્રભુની ઇચ્છા અને પ્રભુનો દિવ્ય આનંદ એ જ એને મન સર્વસ્વ હોય છે.

વિજ્ઞાનમય સૃષ્ટિની અંદર લક્ષ્મીને પ્રભુની મહાશકિતના હાથમાં ફરીથી મૂકવાની છે. એ વિજ્ઞાનમય સૃષ્ટિની અંદર

દિવ્યતામાં રૂપાંતર પામેલા એવા એક નવીન પ્રાણમય અને અન્નમય જીવનની યથાર્થ, સુંદર અને સંવાદી એવી સંપન્નતા અને વ્યવસ્થા પ્રગટ કરવા માટે મા ભગવતી પોતે એની સર્જકદૃષ્ટિ અનુસાર જે રીતે નિર્માણ કરે તે રીતે તેનો ઉપયોગ કરવાનો છે. પરંતુ તે પહેલાં મા ભગવતીને ખાતર લક્ષ્મીને જીતી લાવવાની છે, અને જે સાધકો પોતાની પ્રકૃતિના પ્રાણમય અને સ્થૂલ ભાગોમાં બળવાન, વિશાળ અને અહંથી મુક્ત, તથા કોઈ પણ પ્રકારના હક્કની કે પોતાને માટે સમર્પણમાંથી કોઈ બચાવી રાખવાની વૃત્તિ વગરના, નિઃસંકોચપણે—નિઃશેષપણે સમર્પિત હશે તે લોકો જ પરમ દિવ્ય શક્તિના વિશુદ્ધ અને સમર્થ વાહકો બની શકશે,—એવા લોકો જ એ વિજય મેળવવા માટે સૌથી વધારે બળવાન નીવડશે.

૫

દિવ્ય કર્મોના સાચા કરનાર તમારે થવું હોય તો સઘળી કામનાઓ અને સ્વ-કેન્દ્રિત અહંથી પૂરેપૂરા મુક્ત થઈ જવું એ તમારો પ્રથમ ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. તમારું સમગ્ર જીવન પરમ પુરુષને એક આહૂતિ અને એક યજ્ઞ રૂપ બની રહેવું જોઈએ. કર્મ કરવામાં તમારો એકમાત્ર હેતુ દિવ્ય શકિતની કર્મ દ્વારા સેવા કરવી, તેને તમારા અંતરમાં ધારણ કરવી, તેને જીવનમાં સાર્થક કરવી તથા તેનો આવિર્ભાવ કરનાર કરણ રૂપ બની રહેવું એટલો જ હોવો જોઈએ. તમારે દિવ્ય ચેતનામાં વિકાસ પામવાનું છે અને તે એટલે સુધી કે તમારા અને મા ભગવતીના સંકલ્પમાં કશો ફેર રહેશે નહિ, અને કર્મ કરવામાં એની પ્રેરણા સિવાય બીજો કોઈ હેતુ

નહિ હોય, અને એવું કોઈ કર્મ નહિ હોય જે તમારી અંદર અને તમારા દ્વારા મા ભગવતીનું સજ્ઞાનપણે કરવામાં આવતું કર્મ નહિ હોય.

મા ભગવતી સાથે આ પ્રકારની સંપૂર્ણ ક્રિયાત્મક એકતાને અનુભવવાના તમે અધિકારી બનો તે પૂર્વે મા ભગવતીની સેવા માટે સર્જિત, સઘળું એને જ માટે કરનાર, એક આત્મા અને શરીર તરીકે તમારે તમારી જાતને ગણવી જોઈએ. તમે પોતે એક જુદા કાર્યકર્તા છો એવો વિચાર તમારા અંતરમાં ઘણો દૃઢ હોય તથા તમને એમ લાગતું હોય કે તમે પોતે જ કર્મના કર્તા છો તોપણ એ કર્મ તમારે મા ભગવતીને ખાતર કરવું જોઈએ. અહંની પોતાની પસંદગીનું સઘળું દબાણ, અંગત લાભ ઉઠાવવા માટેની સઘળી તૃષ્ણા, સ્વાર્થપરાયણ કામનાંઓની બધી શરતો—એ સઘળું પ્રકૃતિમાંથી જડમૂળથી ઉખેડીને દૂર નાંખી દેવું જોઈએ. કર્મના ફળને માટે લેશ પણ માગણી

હોવી ન જોઈએ, બદલા માટે, ઇનામ માટે પણ વાંછના ન જોઈએ. મા ભગવતીની પ્રસન્નતા અને એના કાર્યની સિદ્ધિ એ જ તમારે માટે કર્મનું એકમાત્ર ફળ છે, અને દિવ્ય ચેતનામાં, સ્થિરતામાં, શકિત અને આનંદમાં સતત પ્રગતિ એ જ કેવળ તમારે માટે પૂરતો બદલો છે. નિ:સ્વાર્થ કર્મ કરનાર માટે સેવાનો આનંદ, કર્મ દ્વારા થતા અંતરના વિકાસનો આનંદ એ જ પૂરતો બદલો છે.

પરંતુ એવો સમય જરૂર આવશે જ્યારે તમે કરણ માત્ર છો અને કર્તા નથી એમ તમે વધારે ને વધારે અનુભવશો. કારણ કે પ્રથમ તો તમારી ભકિતના બળને લઈને મા ભગવતી સાથેનો તમારો સંબંધ એટલો તો ગાઢ, એટલો તો અંતરનો થઈ જશે કે ગમે ત્યારે ફકત એકાગ્રતા કરીને મા ભગવતીના હાથમાં બધું મૂકી દેશો કે તુર્ત મા ભગવતીની પ્રત્યક્ષ દોરવણી, એનો સીધેસીધો આદેશ, કે પ્રેરણા, શું કરવાનું છે તેનું અચૂક ઇંગિત, કેવી રીતે કરવાનું છે તથા એનું પરિણામ શું

આવવાનું છે એનો ચોક્કસ નિર્દેશ તમને મળી રહેશે. અને ત્યાર પછી મા ભગવતી તમારાં કાર્યો માટેની કેવળ પ્રેરણા આપે છે અને તેમને દોરે છે એટલું જ નહિ પરંતુ તે જ તમારાં કર્મોનો તમારામાં આરંભ કરે છે અને તેમને પાર પાડે છે એવું પણ તમે અનુભવશો. તમારી અંદર થતી સઘળી ક્રિયાઓનો આરંભ મા ભગવતી કરે છે, તમારી સઘળી શકિત તેની જ છે, તમારાં મન, પ્રાણ અને શરીર મા ભગવતીનાં કર્મ માટેનાં સચેતન અને પ્રસન્ન કરણો છે, એની લીલાનાં સાધનો છે, આ સ્થૂલ વિશ્વમાં એનો આવિર્ભાવ કરવાના ઢાળ જેવાં છે. તેની સાથેની આ એકતા અને આ આશ્રયભાવ કરતાં વધારે સુખમય કોઈ અવસ્થા છે નહિ. કારણ કે એ ગતિ તમને અજ્ઞાનનાં ઘર્ષણવાળા અને કલેશમય જીવનની મર્યાદાની પેલી તરફ તમારા આધ્યાત્મિક જીવનના સત્યમાં પાછા લઈ જઈને ત્યાં તમને સ્થાપન કરી આપે છે, એની ગભીર શાંતિમાં અને

એના નિરતિશય આનંદમાં તમને પહોંચાડે છે.

આ રૂપાંતર સધાતું હોય તે દરમિયાન અહંના વિકારોના સર્વ પ્રકારના રંગોથી, ચેપથી, અશુદ્ધિથી તમારી જાતને મુકત રાખવી એ કાર્ય સૌથી વધારે અગત્યનું છે. કોઈ પણ પ્રકારની માગણી કે આગ્રહ ધીમે પગલે વધીને તમારા સમર્પણની અને યજ્ઞની પવિત્રતાને ડાઘ ન લગાડે તેની સંભાળ રાખો. કર્મ પ્રત્યે કે પરિણામ પ્રત્યે જરા પણ આસકિત હોવી ન જોઈએ, તમારે કોઈ પ્રકારની શરતો આગળ ધરવી ન જોઈએ, જે શકિતએ તમને પોતાના હાથમાં લેવા જોઈએ તેને તમારા હાથમાં લેવાનો લેશ પણ હક્ક ન કરવો જોઈએ, 'હું પ્રભુનું હથિયાર છું' એવું, કે 'હું કરણ છું' એનું અભિમાન, ફૂલણજીપણું કે દર્પ લેશ પણ હોવો ન જોઈએ. તમારા મનની અંદર, પ્રાણમાં કે શરીરના ભાગોમાં એવું કશું ન હોવું જોઈએ જે તમારી મારફત કાર્ય કરી રહેલી દિવ્ય શકિતની મહત્તાને પોતાના ઉપયોગ માટે વિકૃત કરે, અથવા

તો, તેને પોતાના અંગત અને અલગ સંતોષ માટે ઝડપી લે. તમારી શ્રદ્ધા, દિલની સચ્ચાઈ અને અભીપ્સાની વિશુદ્ધિ જેટલી બને તેટલી ઉત્કૃષ્ટ, નિરપેક્ષ બનાવો, તથા તમારા અંતરની ચેતનાની સર્વે ભૂમિકાઓમાં અને સ્તરોમાં તેને વ્યાપક થવા દો. ત્યાર પછી અશાંતિ ઉત્પન્ન કરનાર પ્રત્યેક તત્ત્વ તથા વિકૃતિ ઉત્પન્ન કરનાર પ્રત્યેક અસર તમારી પ્રકૃતિમાંથી ક્રમે ક્રમે સરી જશે.

જ્યારે મા ભગવતી સાથે તમે સંપૂર્ણ એકતાને પામશો અને તમે તેનાથી કોઈ જુદી વ્યકિત, કરણ, સેવક અથવા કર્તા છો એમ બિલકુલ નહિ અનુભવો પરંતુ સાચી રીતે મા ભગવતીની ચેતનાના અને શકિતના બાળક અને તેના સનાતન અંશ તમે છો એમ જ્યારે અનુભવતા થશો ત્યારે આ સિદ્ધિની ચરમ અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ ગણાશે. સદા તે તમારામાં હશે અને તમે તેની ચેતનામાં વાસ કરશો; તમારા સર્વ વિચારો, દૃષ્ટિ અને ક્રિયા, તમારા શ્વાસોચ્છ્વાસ,

અને હલનચલન પણ મા ભગવતીમાંથી જ આવે છે અને તેનાં પોતાનાં જ છે એવો તમારો સતત, સરળ અને સહજ અનુભવ બની રહેશે. તમે જાણશો, જોશો અને અનુભવશો કે તમે પોતે મા ભગવતીએ પોતામાંથી વિસર્ગ કરેલી એક વ્યકિત અને તેની જ એક શકિત છો, આવિર્ભાવની લીલાને ખાતર તેણે તમને પોતાનામાંથી બહાર મૂકયા છે, અને છતાં, તમે હમેશાં તેનામાં સુરક્ષિત છો. તમે તેના સત્‌ના એક સત્‌-રૂપ, તેની ચેતનાની ચેતના, તેની શકિતની શકિત; તેના આનંદના આનંદ રૂપ છો. આ અવસ્થા જ્યારે સંપૂર્ણતાએ પહોંચશે તથા મા ભગવતીની વિજ્ઞાનમય શકિતઓ તમને છૂટથી સંચાલિત કરી શકશે, ત્યારે તમે દિવ્ય કર્મો કરવામાં પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત કરશો. જ્ઞાન, સંકલ્પ-શકિત અને કર્મ અચૂક, સરળ, જ્ઞાનપ્રકાશવાળાં, સહજ અને સ્ખલન વગરનાં બનશે, પરમ ઈશમાંથી પ્રગટતો એક સ્રોત, શાશ્વતની એક દિવ્ય ક્રિયા બની રહેશે.

૬

મા ભગવતીની ચાર શકિતઓ તે એનાં ચાર પ્રધાન વ્યકિત-સ્વરૂપો છે, એની જ દિવ્યતાના અંશો અને એણે ધારણ કરેલા દેહો છે. મા ભગવતી એ ચાર શકિત-સ્વરૂપો દ્વારા પોતે સર્જેલ પ્રાણીઓના ઉપર કાર્ય કરે છે, જગતોમાંનાં પોતાનાં સર્જનોને વ્યવસ્થિત અને સંવાદી બનાવે છે તથા પોતાની અનંત સહસ્ર શકિતઓનું સંચાલન કરે છે. એનું કારણ એ છે કે મા ભગવતી પોતે છે તો એક પરંતુ આપણી સમક્ષ તે જૂજવાં સ્વરૂપો લઈને આવે છે. એનાં અનેક શકિત-સ્વરૂપો અને વ્યકિત-સ્વરૂપો છે, અનેક પ્રાદુર્ભાવો અને વિભૂતિઓ છે જે વિશ્વભરમાં એનું કાર્ય કરી રહેલાં છે. જે પરમ એક તત્ત્વને આપણે મા ભગવતી તરીકે આરાધીએ

છીએ તે અખિલ સત્-તાના ઉપર અધિષ્ઠાન કરનારી દિવ્ય ચિત્-શકિત છે, તે પોતે એક છે છતાં એટલી તો અનંતમુખી છે કે ગમે તેવું વેગવાળું, શીઘ્રગ્રાહી મન કે મુકતમાં મુકત અને સૌથી વિશાળ એવી બુદ્ધિ પણ એની ગતિનું અનુસરણ કરી શકે તેમ નથી. મા ભગવતી પરમ ઈશની ચેતના અને તેની જ શકિત છે, અને વિશ્વ સકલથી દૂર-સુદૂર ઊર્ધ્વમાં તે સર્જન કરે છે. પરંતુ જે દેહોમાં અને જે દેવી-સ્વરૂપોમાં તે પોતાનાં પ્રાણીઓ સમક્ષ પ્રગટ થવાનું અંગીકાર કરે છે તેમની પ્રકૃતિ અને કર્મ દ્વારા મા ભગવતીની ગતિવિધિનું કાંઈક દર્શન અને જ્ઞાન મેળવી શકાય છે. કારણ કે એ વસ્તુઓ વધારે સુરેખ અને મર્યાદિત હોવાથી આપણે માટે વધારે સુગમ હોય છે.

જે ચિત્-શકિત યાને ચિતિ આપણને અને વિશ્વને પોતાનામાં ધારણ કરીને ટકાવી રહેલી છે તેની સાથે જ્યારે

તમારી એકતાનો સ્પર્શ શરૂ થાય છે ત્યારે મા ભગવતીની સત્-તાના જે ત્રણ પ્રકાર છે તેમના વિષે તમે સચેતન થઈ શકો છો. પ્રથમ, આદ્યા, પરમા શકિત છે, તે વિશ્વાતીત છે, તે અનંત કોટિ વિશ્વોથી પર ઊર્ધ્વમાં બિરાજે છે અને પરમ ઈશની સદા અવ્યકત રહસ્યમયતા સાથે તે આ સૃષ્ટિને સાંકળે છે. બીજી, જગદંબા સ્વરૂપ, વિશ્વરૂપિણી મહાશકિત છે. સર્વે પ્રાણીઓને તે સર્જે છે તથા વિશ્વમાં ચાલી રહેલી અસંખ્ય પ્રક્રિયાઓને અને શકિતઓને, પોતાનામાં ધારણ કરે છે, તથા તેમનામાં પ્રવેશીને રહે છે, તેમને ટકાવી રાખે છે તથા તેમનું સંચાલન કરે છે. ત્રીજું, તેનું વ્યકિત સ્વરૂપ છે. તેના વડે પોતાના બે વધારે મહાન સત્-તાના—વિશ્વાતીત અને વિશ્વમય—પ્રકારોને પોતાનામાં મૂર્તિમંત કરે છે, એ સ્વરૂપોને જીવંત બનાવીને આપણી સમીપ લઈ આવે છે, તથા માનવની વ્યકિતતા અને પ્રભુની, દિવ્ય, પરા પ્રકૃતિ એ બેની વચ્ચે સંયોગકારનું કાર્ય કરે છે.

એક, આદ્યા, પરાત્પરા શકિત, મા ભગવતી, સકળ વિશ્વોની શ્રેણીઓથી પર ઊર્ધ્વમાં બિરાજે છે. અને પોતાની સનાતન ચેતનામાં પરમ ઈશને તે ધારણ કરી રહી છે. એકલ, એ મા ભગવતી પરમ ઈશના સર્વશકિત-માનપણાને અને તેની અવર્ણનીય સંનિધિને પોતાનામાં ધારણ કરે છે. જે સત્યો પ્રગટ કરવાનાં હોય છે તેમને પોતાનામાં ધારણ કરીને, અથવા તો પરમ ઈશની રહસ્ય-મયતામાં લીન રહેલાં હોય છે ત્યાંથી તેમને સાદ કરીને પોતાની અનંત ચેતનામાં નીચે ઉતારી લાવે છે, અને પોતાની શાશ્વત, સર્વસમર્થ શકિતમાંથી આ વિશ્વમાં તેમને શકિતનું એક સ્વરૂપ આપે છે તથા પોતાના નિરવધિ પ્રાણમાંથી પ્રાણ અને પાર્થિવ દેહ પણ આપે છે. પરાત્પરા મા ભગવતીની ચેતનામાં પરમ બ્રહ્મ પોતે શાશ્વત સચ્ચિદાનંદ રૂપે સદા પ્રગટ રહેલ છે. અને ઈશ્વર-શકિતની એક છતાં દ્વિદલ ચેતનામાં તે મા ભગવતી દ્વારા પ્રગટ થાય છે, તથા પુરુષ-

પ્રકૃતિના દ્વૈત તત્ત્વરૂપે તે જ વ્યકત થાય છે,—અનેક સૃષ્ટિઓમાં, અને સ્તરોમાં તથા દેવો અને દેવીઓમાં એ દ્વૈત-અદ્વૈત તત્ત્વને મા ભગવતી મૂર્ત સ્વરૂપ આપે છે, તથા જ્ઞાત અને અજ્ઞાત જગતોમાં જે કાંઈ છે તે સઘળું મા ભગવતીને લીધે જ સાકાર થયેલું છે. જે કાંઈ છે તે સર્વ પરમ બ્રહ્મની સાથે મા ભગવતીની લીલા છે; જે કાંઈ છે તે સઘળું શાશ્વત પરમના રહસ્યોનો, અનંતના ચમત્કારોનો મા ભગવતીએ કરેલો આવિર્ભાવ છે. અખિલ વિશ્વ મા ભગવતી પોતે જ છે, કારણ કે સર્વ કાંઈ દિવ્ય ચિતિના જ ભાગો અને તેનાં જ અંગો છે. અહીં આ જગતમાં કે અન્યત્ર શ્રી મા જે નિર્માણ કરે અને પરમ ઈશ જેને અનુમોદન આપે તે સિવાય કોઈ વસ્તુ અસ્તિત્વમાં આવી શકે જ નહિ. પરમ બ્રહ્મથી પ્રેરિત મા ભગવતી પોતાના સર્જક આનંદમાં બીજ રૂપે નાંખીને પોતાની જ્ઞાન દૃષ્ટિ વડે જે વસ્તુને જુએ છે અને જેને આકાર આપે છે તે સિવાય આ વિશ્વમાં કોઈ

વસ્તુ સાકાર બની શકતી જ નથી.

મહાશકિત, વિશ્વજનની — જગદંબા રૂપે પોતાની પરાત્પરા ચેતનાએ પરમ બ્રહ્મમાંથી જે કાંઈ સંક્રમિત કરેલું હોય છે તેને પાર પાડે છે, બીજાવસ્થામાંથી વિકસિત કરે છે, તથા પોતે જે જગતો ઉત્પન્ન કરેલાં છે તેમાં, સ્વયં પ્રવેશે છે, એની સન્નિધિ એ જગતોને વ્યાપીને તેમને સભર ભરે છે, તથા જે દિવ્ય શકિત અને જે આનંદના વિના એ જગતો ટકી જ ન શકે તેના વડે તેમને ટકાવી રાખે છે. આપણે જેને પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ કહીએ છીએ તે પણ મા જગદંબાનું અત્યંત બાહ્ય અને કાર્યવાહક સ્વરૂપ માત્ર છે. મા જગદંબા પોતાનાં બળોને અને પ્રક્રિયાઓને એકત્ર કરે છે તથા તેમની વચ્ચે સંવાદ સ્થાપી તેમને વ્યવસ્થિત કરે છે, પ્રકૃતિના વ્યાપારોને, પ્રક્રિયાઓને વેગ આપે છે તથા જગતમાં જે કાંઈ જોઈ શકાય તેવું છે તેમાં, યા તો જે અનુભવી શકાય તેવું છે તેમાં, કિંવા, જીવનની ગતિમાં જે મૂકી શકાય તેવું છે

તે સર્વમાં, વિશ્વજનની, ગૂઢ કે પ્રગટ રીતે, પોતે જ ગતિ કરી રહી છે. અનેક સૃષ્ટિમાલાઓમાંની પ્રત્યેક સૃષ્ટિ તે તે પ્રકારની સૃષ્ટિમાલાની કે તે તે સૃષ્ટિની મહાશકિતની માત્ર એક જ લીલા છે. પ્રત્યેક સૃષ્ટિમાં વ્યાપી રહેલી એ મહાશકિત વિશ્વત્મા રૂપે તથા વિશ્વાતીત મા ભગવતીના એક વિશિષ્ટ વ્યકિત રૂપે ત્યાં બિરાજતી હોય છે. પ્રત્યેક જગત જગદંબાએ પોતાની દિવ્ય દૃષ્ટિ વડે નિહાળેલી, સૌન્દર્ય અને શકિત-પ્રચુર પોતાના હૃદયમાં સંચિત કરેલી અને પોતાના અગાધ આનંદમાં સર્જેલી સૃષ્ટિ છે.

મા ભગવતીની સૃષ્ટિના અનેક સ્તરો છે, એ દિવ્ય ચિતિનાં અનેક પગથિયાં છે. આપણે પોતે જેના અંગભૂત છીએ તે આ પાર્થિવ વિશ્વના આવિર્ભાવની ટોચે અનંત-સત્, અનંત ચિત્-શકિત અને અનંત આનંદની સૃષ્ટિઓ આવી રહેલી છે. અને એ અનંતની સૃષ્ટિથી પણ ઊર્ધ્વમાં મા ભગવતી પ્રગટ, શાશ્વત શકિત સ્વરૂપે અધિષ્ઠિત છે.

એ સૃષ્ટિઓનાં સર્વ સત્યો કોઈ અનિર્વચનીય પૂર્ણતામાં અને અચલ એવા અદ્વૈતમાં જીવે છે અને વિચરે છે. કારણ કે મા ભગવતી સ્વયં તેમને સનાતન કાળથી પોતાના બાહુમાં સુરક્ષિત ધારણ કરે છે. એ સુદૂરની દિવ્ય સૃષ્ટિઓ કરતાં આપણી વધારે સમીપ, પૂર્ણતાવાળી વિજ્ઞાનમય સૃષ્ટિઓ આવી રહેલી છે. એમાં મા ભગવતી વિજ્ઞાનમયી મહાશકિત છે,—અર્થાત્, દિવ્ય સર્વજ્ઞ સંકલ્પની તથા સર્વ શકિતમાન જ્ઞાનની શકિત રૂપે તે ઉપસ્થિત છે. ત્યાં પોતાનાં અમોઘ કાર્યોમાં સદા અને સર્વત્ર પ્રત્યક્ષ તથા પ્રત્યેક પ્રક્રિયામાં સાહજિક રીતે જ પૂર્ણતાવાળી એવી પરાશકિત રૂપે તે કાર્ય કરે છે. એ વિજ્ઞાનમય સૃષ્ટિમાં સઘળી ગતિઓ સત્યની જ જ ગતિ, સર્વ સત્-તાઓ દિવ્ય જ્યોતિના જ આત્માઓ, તેનાં જ શકિત-સ્વરૂપો અને તેનાં શરીરો હોય છે. ત્યાં સઘળી અનુભૂતિઓ એક સાંદ્ર અને નિરવધિ આનંદના જ સાગરો, આનંદની ભરતીઓ અને ઊર્મિઓ હોય છે. પરંતુ અહીં

આપણે વસીએ છીએ તે પાર્થિવ લોકો તો અવિદ્યાની સૃષ્ટિઓ છે, અને પોતાના અસલ મૂળથી જેમની ચેતના વિખૂટી પડી ગયેલી છે એવાં મન, પ્રાણ અને શરીરની આ સૃષ્ટિઓ છે. આપણી પૃથ્વી એ બધી સૃષ્ટિઓનું એક અગત્યનું અર્થવ્યંજક કેન્દ્ર છે અને એના ઉપર ચાલી રહેલી ક્રમ-વિકાસની પ્રક્રિયા એક કટોકટીની વિકટ પ્રક્રિયા છે. આ સૃષ્ટિઓને,—એમની સઘળી તમોગ્રસ્તતા, સંઘર્ષ, ક્લેશ અને અપૂર્ણતા સહિત પણ જગદંબા વિશ્વજનની જ ટકાવી રાખે છે, ધારણ કરી રહી છે. એ સૃષ્ટિઓને પણ વિજ્ઞાનમય મહાશક્તિ જ તેમના નિગૂઢ લક્ષ્ય પ્રત્યે પ્રેરે છે અને દોરે છે.

અવિદ્યાના બનેલા લોકત્રયની—મન, પ્રાણ અને સ્થૂલ જગતોની—મહાશક્તિ તરીકે મા ભગવતી એક બાજુ, ઊર્ધ્વમાં રહેલી—પરંતુ જેમને અહીં ઉતારી લાવવાની છે તે—વિજ્ઞાનની જ્યોતિ, સત્યજીવન અને સત્યસૃષ્ટિ અને

બીજી બાજુ આપણા આ લોકત્રયની આરોહણ અને અવરોહણ કરનારી, ચેતનાના ચડતા ઊતરતા પ્રકારના સ્તરોની શ્રેણી—એ બેની વચ્ચે અંતરાલ ભૂમિકામાં ઉપસ્થિત છે. ચૈતન્યની આ ભૂમિકાઓ બેવડી નિસરણી પેઠે નીચે જડતત્ત્વની અચેતનતામાં ઉતરી લુપ્ત થઈ જાય છે અને તેમાંથી પાછી ઉત્ક્રાંતિ દ્વારા પ્રાણ, અંતરાત્મા અને મન વગેરેનો વિકાસ સાધતી, પ્રફુલ્લિત બનતી, આત્માની અનંતતા પ્રત્યે આરોહણ કરે છે. આ વિશ્વમાં અને પૃથ્વીના વિકાસક્રમમાં શું શું થવું જોઈએ તે સઘળાનો નિર્ણય મા ભગવતી પોતાની દિવ્ય દૃષ્ટિ દ્વારા, પોતાના સહજ જ્ઞાન વડે, તથા પોતાના અંતરમાંથી જે તત્ત્વોનું પોતે સિંચન કરે છે તે દ્વારા કરે છે. એ પ્રમાણે નિર્માણ કરીને મા ભગવતી પોતે દેવતાઓથીયે પર ઊર્ધ્વમાં વસે છે. અને પોતાનાં સઘળાં શક્તિ-સ્વરૂપોને અને વ્યક્તિ-સ્વરૂપોને વિશ્વમાં પોતાનું કાર્ય કરવા માટે તે આગળ કરે છે, અને એ

શક્તિઓ વ્યક્તિ સ્વરૂપોના પ્રાદુર્ભાવોને તે આપણી અવિદ્યામય સૃષ્ટિમાં એટલા માટે મોકલે છે કે તેઓ આ પૃથ્વી ઉપર આવીને અહીં રહેલા નિમ્ન જગતના કાર્યમાં વચ્ચે પડે, તેમનું શાસન કરે, સંગ્રામો ખેડે અને વિજય પ્રાપ્ત કરે, તથા તેનાં યુગચક્રોને દોરે અને પલટે તથા જગતમાં કાર્ય કરી રહેલી શક્તિધારાઓનું—સમગ્ર રૂપે તથા વ્યક્તિ રૂપે —સંચાલન કરે. આ પ્રાદુર્ભાવો મા ભગવતીનાં દિવ્ય સ્વરૂપો છે, એનાં જ વ્યક્તિ-રૂપો છે જેની આરાધના જુદાં જુદાં નામે બધા યુગોમાં મનુષ્યો કરતા આવ્યા છે. વળી એ સ્વરૂપો ઉપરાંત જે પ્રમાણે તે ઈશ્વરની વિભૂતિઓનાં મન તથા દેહોને તૈયાર કરે છે અને તેમને આકાર આપે છે તે પ્રમાણે પોતાનાં એ શક્તિ-સ્વરૂપો અને એમના પ્રાદુર્ભાવો દ્વારા પોતાની વિભૂતિઓના માનસિક અને શારીરિક દેહો પણ મા ભગવતી તૈયાર કરે છે, અને તે એટલા માટે કે આ સ્થૂલ જગતમાં અને માનવ ચેતનાના અવગુંઠન હેઠળ

પોતાની શકિતનું, અને ગુણનું અને સન્નિધિનું એકાદ કિરણ પ્રગટ થાય. આ પાર્થિવ જીવન લીલાના બધા પ્રવેશો મા ભગવતીએ પોતે યોજ્યા છે અને ગોઠવ્યા છે, તથા બ્રહ્માંડના દેવોને પોતાના મદદગાર તરીકે લઈને પોતે ગુપ્ત વેશે નટ તરીકે ભજવેલા છે.

મા ભગવતી આ સઘળાં વિશ્વોનું નિયમન પોતે ઊર્ધ્વમાં રહીને કરે છે એટલું જ નહિ પણ આ નીચેના ત્રિલોકમાં પણ તે અવતરણ કરે છે. બિનંગતપણે જોતાં, અહીં આ વિશ્વમાં જે કાંઈ છે તે સઘળું, અવિદ્યાનાં કાર્યો પણ, મા ભગવતીનાં જ સ્વરૂપો છે, સઘળું સર્જન તેનું જ છે, પરંતુ ઊતરતા પ્રકારના સત્ત્વથી ઘડેલું છે. સઘળું મા ભગવતીનું જ પ્રકૃતિ-શરીર અને એની જ પ્રકૃતિ-શકિત છે. અને એ બધાંની હસ્તી નભી રહી છે એનું કારણ એ છે કે અનંત બ્રહ્મની અનંત શકયતાઓમાં રહેલી કોઈ અનિર્વચનીય વસ્તુને પાર પાડવા માટે પરમ ઈશના

અકળ આદેશથી પ્રેરાયલી મા ભગવતીએ પોતે મહાન આત્મત્યાગ કરવાની અનુમતિ આપી છે અને અવિદ્યાનાં રૂપોને અને જીવોને પોતે જ એક બુરખા પેઠે ધારણ કરી લીધાં છે. એ અવૈયકિતક આવિર્ભાવ ઉપરાંત, વ્યકિત રૂપે પણ તેણે અહીં અંધકારની નિમ્ન ભૂમિકામાં ઊતરવાનું સ્વીકાર્યું છે જેથી કરીને પોતે તમસને પાછું જ્યોતિ પ્રત્યે લઈ જઈ શકે, આ જગતના અસત્ય અને સ્ખલનમાં તે ઊતરી છે જેથી કરીને પોતે તેનું સત્યમાં પરિવર્તન કરી શકે, આ મૃત્યુલોકના જીવનમાં આવી છે જેથી કરીને દિવ્ય જીવનમાં તેને રૂપાંતર પમાડી શકે, આ દુ:ખરૂપ સૃષ્ટિમાં—વિશ્વની વ્યથામાં,—એના દુરાગ્રહી શોકમાં અને સંતાપમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો છે, જેથી કરીને તેને પોતાના દિવ્ય ભવ્ય આનંદની રૂપાંતર સાધનારી પરાકાષ્ઠામાં લય પમાડી શકાય. પોતાનાં સંતાનો પ્રત્યેના ગૂઢ અને વિશાળ વાત્સલ્યથી પ્રેરાઈને મા ભગવતી પોતે આ પૃથ્વીની તમોગ્રસ્તતાનો

અંચળો ધારણ કરવાને સંમત થઈ છે, તમસ અને અસત્યની પ્રભુવિરોધી શક્તિઓના હુમલાઓ ઝીલવાની અને એમની દારુણ સંતાપ આપનારી છાયાઓ સહન કરવાની તેણે કૃપા કરી છે, જે જન્મ પોતે મૃત્યુનું જ સ્વરૂપ છે તેના દ્વારમાં થઈને પસાર થવાની યાતના તેણે સહન કરી છે,— એણે આ સૃષ્ટિનાં દુ:ખ, વ્યથા, શોક સંતાપ, ક્લેશો પોતાના ઉપર લઈ લીધાં છે, કારણ કે એ પ્રમાણે કરવાથી જ આ સૃષ્ટિને પાછી જ્યોતિ, આનંદ, સત્ય અને શાશ્વત જીવન પ્રત્યે ઊર્ધ્વમાં પહોંચાડી શકાય તેમ છે એમ તેની દિવ્ય દૃષ્ટિમાં જોવામાં આવ્યું હતું. આ તે પરમ યજ્ઞ છે જેને કેટલીક વાર પરમ પુરુષનો યજ્ઞ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ ઘણા વધારે ગંભીર અર્થમાં તે પ્રકૃતિનું આત્મ-વિસર્જન છે, મા ભગવતીનો પરમ યજ્ઞ છે.

મા ભગવતીનાં ચાર સ્વરૂપો, એનાં ચાર પ્રધાન શક્તિ-સ્વરૂપો અને વ્યક્તિ-સ્વરૂપો આ વિશ્વનું માર્ગદર્શન કરવાના

કાર્યમાં તથા આ પૃથ્વી સાથેના તેના વ્યવહારમાં સૌથી મોખરે રહેલાં છે. એમાંનું એક સ્વરૂપ સ્થિર વિશાળતા, સર્વગ્રાહક જ્ઞાન શકિતનું, પ્રશાંત માંગલ્ય અને અક્ષય દયાનું તથા સમ્રાટ-સમા અલૌકિક મહિમાનું તથા સર્વશાસક ગૌરવનું બનેલું છે. એનું બીજું સ્વરૂપ, ભવ્ય સામર્થ્ય, અવિરોધ્ય આવેગ, ક્ષાત્ર ભાવ, સર્વ કશા—અભિભૂત કરનાર તપ:શકિત, પ્રચંડ વેગ અને જગતને કંપાવનાર ઉગ્ર શકિતને ધારણ કરે છે. ત્રીજું સ્વરૂપ પરિસ્ફુટ અને મધુર છે, અને સૌંદર્ય, સંવાદ અને લયબદ્ધતાનું ગહન રહસ્ય ધારણ કરે છે. એનામાં સંકુલ અને સૂક્ષ્મ સમૃદ્ધિ વસે છે, એમાં અવિરોધ્ય આકર્ષણ અને સંમોહક લાવણ્યની સુષમા રહેલી હોઈ તે અદ્‌ભુત છે. ચોથું સ્વરૂપ, વસ્તુઓનું અંતરંગ તલસ્પર્શી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની શકિતવાળું છે તથા સાવધાન-પણે દોષરહિત કાર્ય કરવાની, સઘળાં કાર્યોમાં શાંત અને ચોક્કસ પૂર્ણતા લાવવાની શકિતથી સજ્જ હોય છે. જ્ઞાન,

શકિત, સંવાદ અને પૂર્ણતા એ ચાર અનુક્રમે એ ચાર સ્વરૂપો-નાં લક્ષણો છે. મા ભગવતીનાં એ શકિત-સ્વરૂપો પોતાના એ ગુણોને આ જગતમાં પોતાની સાથે લઈ આવે છે અને પ્રગટ કરે છે તથા માનવના વેશમાં પ્રગટ થયેલી પોતાની વિભૂતિઓમાં તેમને વ્યકત કરે છે. જે લોકો મા ભગવતીના સીધેસીધા અને જીવંત પ્રભાવ પ્રત્યે પોતાની પાર્થિવ પ્રકૃતિને ખુલ્લી કરી શકે છે, તથા જેટલા પ્રમાણમાં તેઓ આ દિવ્યતા પ્રત્યે આરોહણ કરી શકે છે તેટલા પ્રમાણમાં એ ચાર શકિત-સ્વરૂપો તેમનામાં પોતાના એ ગુણોની સ્થાપના કરી આપે છે. એ ચાર સ્વરૂપોને આપણે ચાર મહા અભિધાન આપીએ છીએ : મહેશ્વરી, મહાકાલી, મહાલક્ષ્મી, મહાસરસ્વતી.

રાજરાજેશ્વરી મહેશ્વરી ચિંતક બુદ્ધિ અને સંકલ્પથી ઊર્ધ્વમાં રહેલી વિશાળતામાં બિરાજે છે, મન તથા તપઃશકિતને તે ઊર્ધ્વમાં આરોહણ કરાવે છે તથા

તેમને વિશુદ્ધ અને મહાન બનાવી પ્રજ્ઞા તથા વિશાળતા અર્પે છે. કિંવા, એમનાથીય ઊર્ધ્વમાં રહેલ પર કોટિના કોઈ પ્રકાશની ભરતીથી એમને પ્લાવિત કરી મૂકે છે. કારણ કે તે એક એવું તત્ત્વ છે જે સમર્થ છે, જ્ઞાનયુક્ત છે અને વિજ્ઞાનમય ચેતનાની અનંતતાઓ પ્રત્યે, વિશ્વ-વ્યાપક વિશાળતાઓ પ્રત્યે, પરમ જ્યોતિની ભવ્યતા પ્રત્યે, અદ્‌ભુત જ્ઞાનના ભંડારો પ્રત્યે, તથા મા ભગવતીની શાશ્વત શક્તિઓની અમેય ગતિ પ્રત્યે તે આપણને ખુલ્લા કરી આપે છે. મહેશ્વરી છે પ્રશાંત અને અદ્‌ભુત, મહાન અને સદા સ્થિર. તેને કશું વિચલિત કરી શકતું નથી, કારણ કે જ્ઞાન સકલ એનામાં વસે છે. એ જે કાંઈ જાણવા ઈચ્છે તે એનાથી ગુપ્ત રહી શકતું નથી. સર્વ પદાર્થોને તથા સર્વ પ્રાણીઓને, એમની પ્રકૃતિને અને એમનું સંચાલન કરનાર તત્ત્વને, તથા સૃષ્ટિના નિયમને તથા તેના યુગોને તથા આખું વિશ્વ પૂર્વે કેવું હતું, હમણાં કેવું છે, અને ભાવિમાં કેવું

હોવું જોઈએ એ સઘળું તે જાણે છે. એનામાં કોઈ એવું સામર્થ્ય છે જે હરકોઈ વસ્તુને પહોંચી વળે છે અને તેના પર પ્રભુત્વ સ્થાપન કરે છે. તેના વિશાળ અગમ્ય જ્ઞાન અને સમુન્નત પ્રશાંત શક્તિની સામે કોઈ પણ આખરે વિજય પામી શકે તેમ નથી. સમતાપૂર્ણ, ધીર અને પોતાના સંકલ્પમાં અવિચલ એવી મહેશ્વરી માનવો જોડે તેમની પ્રકૃતિ અનુસાર વ્યવહાર કરે છે,તથા વસ્તુઓ અને ઘટનાઓ સાથે તેમનામાં રહેલા બળ અને સત્ય પ્રમાણે કામ લે છે. પક્ષપાત એનામાં લવલેશ હોતો નથી, પરંતુ તે પરમ ઈશના આદેશનું અનુસરણ કરતી હોય છે, અને તેમ કરતાં, કેટલાકને તે ઊર્ધ્વમાં લઈ જાય છે તો કેટલાકને અધોગતિમાં નાંખે છે, અથવા તો પોતાનાથી દૂર અંધકારમાં મૂકી દે છે. જ્ઞાનીઓને તે વધારે પ્રકાશમય અને વધારે વિશાળ જ્ઞાન આપે છે, ક્રાંતદર્શી હોય છે તેમને પોતાની મંત્રણામાં પ્રવેશ આપે છે, વિરોધીઓને તેમના વિરોધનાં

પરિણામો ફરજિયાત ભોગવાવે છે, અજ્ઞાની અને મૂર્ખ લોકોને એમની અંધતા અનુસાર દોરે છે. પ્રત્યેક માનવમાં રહેલાં તેની પ્રકૃતિનાં જુદાં જુદાં તત્ત્વોને, પ્રત્યેકની જુદી જુદી જરૂર પ્રમાણે, તેમની પાછળ રહેલી પ્રેરણા પ્રમાણે, એ વસ્તુઓ જે પ્રત્યુત્તર, કે બદલો, એનામાં સ્વાભાવિક રીતે પ્રગટાવે છે તે પ્રમાણે તે પ્રત્યુત્તર આપે છે અને વ્યવહાર કરે છે; એમના પર જરૂરી દબાણ મૂકે છે, અથવા તો એમની પોતાની માનીતી સ્વતંત્રતા માણવાને અને અજ્ઞાનને માર્ગે વૃદ્ધિ કે વિનાશ પામવાને તેમને છૂટા મૂકે છે. કારણ કે તે સર્વથી પર છે, તે કશાથી બંધાયેલી નથી, વિશ્વમાં કશા પ્રત્યે તે આસકત નથી. અને છતાં, અન્ય કોઈમાં નથી એવું જગતજનનીનું હૃદય તેનામાં રહેલું છે. કારણ કે એની દયા અસીમ અને અખૂટ છે. એની દૃષ્ટિમાં સર્વ તેનાં પોતાનાં જ સંતાનો છે, એક જ પરમના અંશો છે,— અસુરો, રાક્ષસો, પિશાચો, તથા દ્રોહ અને વિરોધ કરનારા

પણ. એ જ્યારે કોઈને તરછોડી નાખે છે ત્યારે પણ તેના ઉદ્ધારને મુલતવી રાખે છે એટલું જ, એનો દંડ પણ એનો અનુગ્રહ જ હોય છે. પરંતુ એની દયા એના જ્ઞાનને અંધ બનાવી શકતી નથી, અથવા તો નિર્મિત થયેલા માર્ગમાંથી એના કાર્યને રજ માત્ર ફેરવી શકતી નથી.કારણ કે વસ્તુઓના સત્ય સાથે જ તેનું કામ છે, જ્ઞાન એ તેની શકિતનું કેન્દ્ર છે અને આપણા અંતરાત્માને અને આપણી પ્રકૃતિને દિવ્ય સત્યના ઘાટમાં ઘડવાં એ તેનું વ્રત છે, એ તેનો પુરુષાર્થ છે.

મહાકાલીની પ્રકૃતિ જુદી છે. વિશાળતા નહિ પણ ઉત્તુંગતા, જ્ઞાન નહિ પણ શકિત અને બલ એ તેની ખાસ શકિત છે. એનામાં પરાભવ કરનાર ઉત્કટતા છે, કાર્યને સિદ્ધ કરવા માટે શકિતનો પ્રચંડ આવેગ હોય છે, પ્રત્યેક મર્યાદાના, પ્રત્યેક વિઘ્નના ચૂરેચૂરા કરવા ધસતી દિવ્ય રુદ્રતા હોય છે. એની દિવ્યતાનો સમસ્ત પુંજ ઝંઝાવાત જેવા

કાર્યમાં ઉગ્ર પ્રતાપ રૂપે ભભૂકી ઊઠે છે. મહાકાલી વેગને માટે છે, તત્ક્ષણ જ પરિણામ લાવે,—કાર્યસાધક બને એવી પ્રક્રિયા યોજવી તેનું કામ છે, તે સીધો અને ઝડપી ઘા કરનારી છે, વિરોધ કરનારી સર્વ વસ્તુને સામી છાતીએ આક્રમણ—હુમલો કરીને પરાસ્ત કરવાનું તેને ગમે છે. અસુરોને એનું મુખમંડળ ભીષણ લાગે છે અને પ્રભુના દ્વેષીઓ પ્રત્યે એનો ભાવ ભયાનક અને નિષ્કરુણ હોય છે, કારણ કે મહાકાલી તો સંગ્રામથી કદીયે ન ડરનારી વિશ્વભરની રણચંડી છે. અપૂર્ણતાને એ કદી નિભાવી લેતી નથી—અને તેથી માનવની અંદર જે કાંઈ અનિચ્છુક, આનાકાની કરનારું, હોય છે તેના પ્રત્યે તે કઠોરપણે વર્તે છે, તથા જે જે વસ્તુ દુરાગ્રહપૂર્વક અજ્ઞાનમાં અને અંધકારમાં પડી રહેનારી હોય છે તે સર્વ પ્રત્યે તે કડક રીતે કામ લે છે. વિશ્વાસઘાત, જૂઠાણું, દુષ્ટતા—અપકારવૃત્તિ સામે એનો કોપ સદ્ય અને કપરો હોય છે. અનિષ્ટ સંકલ્પના—

દુષ્ટેચ્છાના,—ઉપર એનો ચાબખો તત્કાળ તૂટી પડે છે. પ્રભુના દિવ્ય કાર્યમાં બેદરકારી, શિથિલતા, અને પ્રમાદ તે સહન કરી શકતી નથી, અને અકાળે ઊંઘનારને અને રસળ્યા કરનારને જરૂર પડે તો, તીવ્ર વેદનાનો આઘાત—આંચકો—આપીને તે જાગ્રત કરી દે છે. જે મનોવૃત્તિઓ વેગીલી, ઋજુ અને નિખાલસ — અકપટ —હોય છે તે, અકુંઠિત, સંકોચ વિનાના સર્વ વ્યાપારો,— અગ્નિની શિખા પેઠે સડસડાટ ઊર્ધ્વ ગતિ કરતી જ્વલંત અભીપ્સા એ બધી મહાકાલીની ક્રિયાઓ છે. એનો આત્મા દુર્દમ છે, એની દૃષ્ટિ અને તપ:શકિત ગરુડની આકાશગતિ પેઠે ઉન્નત ઊર્ધ્વદર્શી અને સુદૂરગામી છે. ઊર્ધ્વને માર્ગે એના ચરણ ઝડપથી આગળ વધે છે, તથા એના હસ્ત દંડ દેવા તથા અભય દેવા સદા સજ્જ હોય છે. કારણ કે મહાકાલી પણ મા ભગવતી જ છે. અને એનો પ્રેમ પણ એના કોપના જેવો તીવ્ર ઉત્કટ છે. એનામાં ગહન અને ગાઢ

માયાળુતા છે. જ્યારે એને પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિ સહિત સાધકમાં કાર્ય કરવાની અનુમતિ આપવામાં આવે છે,—અંતરમાં ચાલતી ક્રિયામાં વચમાં પડવા દેવામાં આવે છે—ત્યારે સાધક પર આક્રમણ કરનાર શત્રુઓને કે જમા થયેલી—જામી બેઠેલી બાધાઓને નિ:સત્ત્વ, ખાલી ફોતરાં પેઠે એક ક્ષણમાં તે વેરવિખેર કરી નાંખે છે—તોડી ફોડી ફેંકી દે છે. જે વિરોધીઓને એનો કોપ ભયાનક લાગે છે, અને દુર્બળ તથા ભીરુઓને એના દબાણની ભીષણતા આકરી લાગે છે તો જેઓ મહાન છે, સમર્થ છે, ઉદાત્ત છે તેમને તે પ્રિય લાગે છે. તેઓ તેને ભજે છે, તેનું સમારાધન કરે છે. કારણ કે તેઓ જાણે છે કે પોતાના સત્ત્વમાં જે કાંઈ બંડખોર વસ્તુ હોય છે તેને મહાકાલીના ઘા ટીપી ટીપીને દિવ્ય સામર્થ્યમાં અને સંપૂર્ણ સત્યના રૂપમાં ઘડી આપે છે, જે કાંઈ વક્ર અને કુટિલ હોય છે તેને પોતાના હથોડા વતી ઘડી ઘડીને સીધું કરે છે, અને અશુદ્ધ અને ખામીવાળું હોય છે

તેને તે બહાર ફેંકી દે છે. મહાકાલી ન હોત તો આજે જે એક દિવસમાં થઈ શકે છે તેને બનતાં સદીઓ લાગત. એના વિનાનો આનંદ વિશાળ અને ગંભીર, યા તો, કોમળ, મધુર અને સુંદર હોઈ શકે પરંતુ એની પરાકાષ્ઠામાં,—સૌથી નિરપેક્ષ એવી એની અવધિમાં જે પ્રખર અને જ્વલંત ઉલ્લાસ હોય છે તેના વિનાનો જ રહી જાય. જ્ઞાનમાં મહાકાલી વિજયશાલી સામર્થ્ય ઉમેરે છે, અને સૌંદર્ય અને સંવાદમાં એક ઉત્તુંગ અને ઊર્ધ્વ ગતિનો વેગ લાવે છે, અને પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાના મંદ અને દુ:સાધ્ય કાર્યને તે એવો તો વેગ આપે છે જેથી તેની શક્તિમાં અનેકગણો વધારો થઈ જાય છે, અને યાત્રાનો માર્ગ ટૂંકાય છે. નિરતિશય આનંદની પરાકાષ્ઠાઓથી લેશ પણ ઓછું હોય તો એને સંતોષ થતો નથી. એને તો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ શિખરાવલીઓ, ઉદાત્તમાં ઉદાત્ત આદર્શો, વિશાળમાં વિશાળ દૃષ્ટિફલકો—એનાથી ઓછું હોય તેવું કશું એને તૃપ્ત કરી શકતું નથી. એટલા માટે પ્રભુની વિજયી

શકિત મહાકાલીમાં વસે છે. અને દિવ્યતાના સર્જન રૂપી મહાન આધ્યાત્મિક કાર્ય ભાવિને બદલે અત્યારે વર્તમાનમાં સિદ્ધ થઈ શકશે—તો તે મહાકાલીના વેગ, આવેગ, અને તેના અગ્નિની કૃપાને બળે જ બનશે.

જ્ઞાન અને શકિત એ બે જ મા ભગવતીના આવિર્ભાવો છે એમ નથી. એની પ્રકૃતિમાં બીજું પણ એક વધારે સૂક્ષ્મ ગૂઢ તત્ત્વ રહેલું છે અને તેના વિના જ્ઞાન અને શકિત બન્ને અપૂર્ણ વસ્તુઓ રહે છે અને તેના વિના પૂર્ણતા પોતે પણ પૂર્ણ થઈ શકે તેમ નથી. જ્ઞાન અને શકિતથી ઉપર શાશ્વત સૌંદર્યનું ચમત્કારપૂર્ણ રહસ્ય આવી રહેલું છે. એમાં દિવ્ય સંવાદિતાનું અકળ રહસ્ય વસે છે, એમાં અવિરોધ્ય એવી જગદ્‌વ્યાપી મનોહારિતા અને આકર્ષણ કરનારું પ્રબળ સંમોહન છે. એ સંમોહન વડે તે સઘળી વસ્તુઓને, શકિતઓને અને પ્રાણીઓને પોતાના પ્રત્યે

આકર્ષીને તેમને એકઠાં રાખે છે તથા એ સર્વેને પરસ્પર મિલન કરવાની અને એક બનવાની ફરજ પાડે છે જેથી કરીને એક દિવ્ય આનંદ પડદા પાછળ રહીને લીલા કરી શકે, અને એ સર્વેને પોતાના છંદ રૂપ, પોતાની આકૃતિ રૂપ બનાવી શકે. મહાલક્ષ્મીની શકિત આ છે. દેહધારી પ્રાણી-ઓનાં હૃદય જેટલાં મા ભગવતીના આ સ્વરૂપ પ્રત્યે આકર્ષાય છે તેટલાં બીજા કોઈ સ્વરૂપ પ્રત્યે આકર્ષાતાં નથી. પોતાની પાર્થિવ પ્રકૃતિની ક્ષુદ્રતા જોતાં દેહધારી માનવને મહેશ્વરીની સમીપ જતાં તે અતિશય શાંત, અતિ અતિ દૂર, અતિ અતિ મહાન લાગી શકે છે, પોતાની નિર્બળતા જોતાં એને મહાકાલીનો આવેગ અને પ્રખરતા અસહ્ય લાગે એ સંભવિત છે, પરંતુ મહાલક્ષ્મી પાસે તો સૌ કોઈ આનંદ અને ઉમંગથી જઈ શકે છે. કારણ કે પ્રભુના માદક માધુર્યની મોહિની તે સર્વ ઉપર પાથરે છે. એના સાન્નિધ્યમાં રહેવું એ જ અગાધ સુખમાં મગ્ન થવા બરાબર છે અને એને પોતાના હૃદયમાં

અનુભવવાથી તો જીવન આનંદ અને આશ્ચર્યની અવધિ રૂપ બની જાય છે. સૂર્યમાંથી જેમ પ્રકાશ તેમ લાવણ્ય, માધુર્ય અને કોમળતા મહાલક્ષ્મીમાંથી સતત વહે છે. જ્યાં જ્યાં એની અદ્‌ભુત અનુપમ દૃષ્ટિ તે નાંખે છે, અથવા તો, એના સ્મિતની રમ્યતા વેરે છે ત્યાં ત્યાં માનવનો આત્મા પરવશ થઈ જાય છે, ઝડપાઈ જાય છે, બંધનમાં પુરાય છે, અને અગાધ આનંદના ઊંડાણમાં મગ્ન થઈ જાય છે. એના હસ્તનો સ્પર્શ ચુંબકના જેવો આકર્ષક છે, અને એની ગૂઢ અને કોમળ અસર મનને, પ્રાણને તથા શરીરને વિશુદ્ધ અને સુસંસ્કૃત કરે છે. અને જ્યાં એ પોતાનાં ચરણ માંડે છે, ત્યાં મોહક આનંદના અલૌકિક સ્રોતો વહે છે.

અને છતાં આ મોહિની દેવીની માગણીને પૂરી કરવી યા તો એનું સામીપ્ય સાચવી રાખવું એ કાંઈ સહેલું કામ નથી. મન અને આત્મામાં સંવાદ અને સૌંદર્ય, વિચારો અને ઊર્મિઓમાં સંવાદ અને સૌંદર્ય, પ્રત્યેક બાહ્ય કર્મ

અને ગતિમાં સંવાદ અને સૌંદર્ય, જીવન અને તેની આજુબાજુની પરિસ્થિતિમાં સંવાદ અને સૌંદર્ય : એ વસ્તુઓની માગણી મહાલક્ષ્મી કરે છે. જ્યાં જ્યાં સૃષ્ટિના ગૂઢ આનંદના લય સાથે સુમેળ હોય છે, અખિલ સૌંદર્યનિધિના સાદને જ્યાં પ્રત્યુત્તર મળતો હોય છે, જ્યાં સમાધાન અને સંપ અને પ્રસન્નતાથી ભરપૂર એવો પ્રભુ તરફ અભિમુખ થયેલાં અનેક હૃદયોનો પ્રવાહ પ્રભુ પ્રત્યે વહેતો હોય છે ત્યાં એવા વાતાવરણમાં વાસ કરવાને આ દેવી સંમત બને છે. પરંતુ જે કાંઈ કુરૂપ છે, કૃપણ છે, નીચ છે, જે કાંઈ દરિદ્રી, ક્ષુદ્ર અને પંકિલ છે, જે કાંઈ ક્રૂર અને કર્કશ છે તે સઘળું એના આગમનને પાછું વાળે છે. જ્યાં પ્રેમ અને સૌંદર્ય હોતાં નથી, યા તો તેમના ઉદ્દગમ માટે નારાજી હોય છે, ત્યાં મહાલક્ષ્મીનું આગમન થતું નથી. જ્યાં પ્રેમ અને સૌંદર્યનાં ઉદાત્ત તત્ત્વો હલકાં તત્ત્વો સાથે મિશ્ર અને વિકૃત થઈ ગયાં હોય છે ત્યાંથી તે દેવી એકદમ પાછી ફરી

જાય છે, યા તો પોતાની સમૃદ્ધિનો સ્રોત વરસાવવાની દરકાર કરતી નથી. મનુષ્યોના અંતરમાં, તેની આજુબાજ સ્વાર્થ, અને તિરસ્કાર, દુષ્ટેચ્છા, દ્વેષ, ઈર્ષા અને કલહને બેઠેલાં જોશે, યા તો, હૃદયના પવિત્ર પ્રેમપાત્રમાં વિશ્વાસઘાત, લોભ અને કૃતઘ્નતાને ભળી ગયેલાં જોશે, કે વાસનાની ગ્રામ્યતા, અને અશુદ્ધ ઈચ્છાઓ જો ભકિતને ભ્રષ્ટ કરતી હશે તો એવાં હૃદયોમાં આ પ્રસન્ન કૃપાળુ અને સુંદર દેવી એક ક્ષણ પણ ઊભી નહિ રહે. આ વસ્તુઓ પ્રત્યે એને એક પ્રકારની દૈવી જુગુપ્સા થઈ આવે છે અને તે પાછી ફરી જાય છે. કારણ કે આગ્રહ કરવો, મથામણ કરવી એ તેના સ્વભાવમાં નથી. એ બધાં કડવાં ઝેરી અને આસુરી રાક્ષસી તત્ત્વોનો માનવ પોતાની પ્રકૃતિમાંથી ત્યાગ કરે, ત્યાં સુધી તે પોતાનું મુખ અવગુંઠિત કરીને વાટ જુવે છે અને એ બધાં દૂર થઈ ગયા પછી જ તે પોતાનો આહ્‌લાદક પ્રભાવ ફરીથી વિસ્તારે છે. ત્યાગીની રિકતતા અને કઠોરતા

તેને ગમતાં નથી. તેમ હૃદયની ઊંડી ઊર્મિઓનું દમન, તથા પ્રાણ અને અંતરાત્માના સૌંદર્યપરાયણ અંશોનો જડ નિગ્રહ પણ એને પસંદ નથી. કારણ કે સૌંદર્ય અને પ્રેમ દ્વારા જ મનુષ્યો ઉપર તે પ્રભુની ધુરા મૂકે છે, એના પરમ સર્જન વ્યાપારમાં જીવન સમગ્ર એક દિવ્ય કલાની સુસમૃદ્ધ મહામૂલી કલા બની રહે છે, અને સઘળું જીવન પુનિત આનંદનું કાવ્ય બની રહે છે. જગતની સઘળી સંપત્તિ કોઈ પરમ નિર્માણની વ્યવસ્થા માટે તે એકત્રિત કરે છે, સંયોજિત કરે છે. મહાલક્ષ્મીના એકત્વના સહજ-જ્ઞાનનો સ્પર્શ થતાં, તેના આત્માની વિશાળતાનો સ્પર્શ થતાં, સાદામાં સાદી અને પ્રાકૃતમાં પ્રાકૃત વસ્તુઓ પણ અલૌકિક અદ્‌ભુત બની જાય છે. એને જો હૃદયમાં પ્રવેશ કરવા દેવામાં આવે તો તે જ્ઞાનને અદ્‌ભુતતાનાં શિખરો સુધી પહોંચાડી આપે છે, અને સર્વ જ્ઞાનને વટાવી જનાર એવા અલૌકિક આનંદની પરાકાષ્ઠાનાં ગૂઢ રહસ્યો હૃદયની

સમક્ષ પ્રગટ કરે છે. ભક્તિની સાથે તે પ્રભુ પ્રત્યેના આવેગ-મય આકર્ષણનો યોગ કરી આપે છે, અને સામર્થ્યને અને શક્તિને એવી તો લયબદ્ધતા શીખવે છે જેને લીધે એમનાં કાર્યોની શક્તિ સંવાદમય અને સપ્રમાણ—તાલબદ્ધ બને છે, અને પૂર્ણતા ઉપર તે એવી તો મોહિની બિછાવે છે કે જેથી કરીને તે ચિરંજીવ બની રહે છે.

મા ભગવતીની કર્મની શક્તિ, સુવ્યવસ્થા અને પૂર્ણતાનું તેનું સ્વરૂપ તે મહાસરસ્વતી છે. ચારે શક્તિઓમાં તે સૌથી નાની હોઈ કાર્યના અનુષ્ઠાનમાં, કાર્યવાહક શક્તિમાં તે સૌથી વધારે નિપુણ છે તથા સ્થૂલ પ્રકૃતિની તે સૌથી નિકટ છે. મહેશ્વરી જગતનાં બળોની વિશાળ કાર્યરેખાઓ આંકી આપે છે, મહાકાલી એમનામાં રહેલી શક્તિને તથા આવેગને દ્રુતગતિ આપે છે, મહાલક્ષ્મી એમના લય—છંદોમયતા—અને પ્રમાણને શોધી આપે છે, પરંતુ એ

શક્તિઓના સંગઠનની અને કાર્યના નિર્વાહની વિગતોની ઝીણવટ તથા અંગો અને વિભાગોનો પરસ્પર સંબંધ, બળોનું સફળ સંયોજન, પરિણામ અને સાર્થકતા સાધવામાં અચૂક ચોકસાઈ એ સઘળા વ્યાપારોની અધિષ્ઠાત્રી તો મહાસરસ્વતી છે. વસ્તુઓનું શાસ્ત્ર, કારીગરી, આયોજન યાને પરિભાષા એ સઘળું મહાસરસ્વતીનું કાર્યક્ષેત્ર છે. સિદ્ધ કર્મ-કર્તામાં હોય છે તેવું વસ્તુઓનું ઊંડું, ચોક્કસ જ્ઞાન, સૂક્ષ્મતા અને ધીરજ, સહજજ્ઞાનવાળી બુદ્ધિની ચોકસાઈ—અસ્ખલિતતા, સચેતન હસ્ત, પરખ કરનારી દૃષ્ટિ, આ સઘળી વસ્તુઓ તે પોતાની પ્રકૃતિમાં હમેશાં ધારણ કરે છે અને જેમને તે પસંદ કરે છે તેમને તે એ બધું બક્ષી પણ શકે છે. આ શક્તિ સુદૃઢ, બળવાન, અવિશ્રાંત, સાવધ અને કાર્યકુશળ સ્થપતિ યાને નિર્માતા છે, તે સંગઠન કરનાર, વ્યવસ્થાપક; યંત્રવિદ કારીગર, જગતોનું વર્ગીકરણ કરનાર—વિશ્વકર્મા છે. જ્યારે તે પ્રકૃતિનું નવ-

નિર્માણ અને રૂપાંતર કરવાનું કાર્ય પોતાના હાથમાં લે છે ત્યારે એ લાંબા સમય સુધી ખૂબ પરિશ્રમ લઈને કામ કરે છે, ઝીણામાં ઝીણી વિગતોમાં ઊતરે છે. ઘણી વાર આપણી અધીરી દૃષ્ટિને એનું કામ ઘણું ધીમું અને કદી પણ એનો અંત જ નહિ આવે એવું લાગે છે. પરંતુ એનું કાર્ય સ્થિર નિષ્ઠાથી આગળ વધતું, સમગ્રતાવાળું અને ખામી વગરનું હોય છે. કારણ કે એનાં કાર્યોની પાછળ રહેલું સંકલ્પબળ ઝીણી કાળજીવાળું, સદાય જાગ્રત, કદી ન થાકે એવું હોય છે. આપણા ઉપર ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાંથી પોતાની છત્રછાયા ઢાળતી,—પોતાની ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાંથી નીચે વળીને, મહાસરસ્વતી એકેએક નાનામાં નાની વિગતની નોંધ લે છે, તેને પોતે સ્પર્શે છે, ઝીણી ઝીણી પ્રત્યેક ખામીને, દોષને, ત્રુટિને, વિકૃતિને કે અપૂર્ણતાને પકડી પાડે છે, અત્યાર સુધીમાં થઈ ચૂકેલા કાર્યનો ક્યાસ કાઢે છે અને હજી ભાવિમાં જે બાકી રહેલું હોય છે તેની

ચોક્કસપણે ગણત્રી કરે છે. એના ધ્યાન માટે કોઈ ચીજ અતિ નાની કે અતિ નજીવી હોતી જ નથી, સઘળી વસ્તુઓ પર તે ધ્યાન આપે છે. વળી કોઈ પણ વસ્તુ ગમે તેવી અસ્પર્શ્ય અતીન્દ્રિય, કે ઢંકાયેલી કે વેશધારી, કે અપ્રગટ ભલે હોય તોપણ તેની દૃષ્ટિને ચૂકવી શકતી નથી. જ્યાં સુધી સત્ય આકાર ધારણ ન કરે ત્યાં સુધી આપણી પ્રકૃતિના પ્રત્યેક ભાગને તે ફરી ફરીને ઘડયા જ કરે છે,—ઘડયા પછી સમગ્રમાં તેને યોગ્ય સ્થાને ગોઠવાય, તેનો વિશિષ્ટ હેતુ સાધે ત્યાં સુધી સંભાળ રાખીને તેને ફરી ફરીને સંસ્કારે છે. વસ્તુઓની જે વ્યવસ્થા અને પુનર્વ્યવસ્થા તે સતત અને ખંતપૂર્વક કર્યા કરતી હોય છે તેમાં બધી જરૂરિયાતોનું અને તેમને કેવી રીતે પૂરી કરવાની છે તેનું જ્ઞાન એકી વખતે તેની નજરમાં આવી જાય છે. તથા શું ગ્રાહ્ય છે (પસંદ કરવાનું છે) અને શું વર્જ્ય છે તે સહજજ્ઞાન વડે તે જાણે છે. કર્મ કરવા માટેનું યોગ્ય કરણ, ઉપયુક્ત કાળ,

સાચી પરિસ્થિતિ અને સાચી પ્રક્રિયા એ સઘળું તે સફળતાપૂર્વક નક્કી કરે છે. બેદરકારી, ઉપેક્ષા, લાપરવાહી અને પ્રમાદ પ્રત્યે તેને અત્યંત ધૃણા છે. વેઠઉતાર વૃત્તિથી, ઉતાવળમાં, અવ્યવસ્થિતપણે કરેલાં સઘળાં કામો, અનાવડત, 'લગભગ' થયું ગણીને ચલાવી લેવાની વૃત્તિ, લક્ષથી જુદે જ માર્ગે ચડી જવું—ગફલત કરવી, સાધનો તથા શકિતઓને ખોટી રીતે ઉપયોગમાં લેવાં,—કામને કર્યા વિના જ કે અધવચથી પડતું મૂકવાની શિથિલ વૃત્તિ, એ બધું એની પ્રકૃતિને જરા પણ રુચતું નથી. આ વસ્તુઓ તેને કુપિત કરે છે, એની પ્રકૃતિમાં એ વસ્તુઓને જરા પણ સ્થાન નથી. જ્યારે મહાસરસ્વતીનું કાર્ય પૂરું થાય છે ત્યારે જણાય છે કે તેમાં એક પણ વસ્તુ વિસ્મૃતિથી રહી ગઈ નથી, કોઈ પણ ભાગ અસ્થાને મુકાઈ ગયો કે રહી ગયો નથી, અથવા તો, ખામીભરેલી સ્થિતિમાં પડી રહેલો નથી. એના કાર્યમાં બધું જ સંગીન, ચોક્કસ, સંપૂર્ણ અને

પ્રશંસનીય છે. કેવળ સંપૂર્ણ પૂર્ણતા જ એને સંતુષ્ટ કરી શકે છે. પોતાના સર્જનને પરિપૂર્ણ કરવા માટે, જો જરૂર હોય તો, એ દેવી સનાતન કાળ સુધી પરિશ્રમ કરવાને તૈયાર હોય છે. આ કારણને લઈને મા ભગવતીનાં સર્વે સ્વરૂપોમાં મહાસરસ્વતી માનવ પ્રત્યે અને તેની હજારો અપૂર્ણતાઓ પ્રત્યે સૌથી વધારે સહિષ્ણુ અને ક્ષમાશીલ છે. માયાળુ, સ્મિતમુખી, નિકટ અને મદદરૂપ થતી, સહેલાઈથી વિમુખ કે નિરુત્સાહ ન થનારી, વારંવાર નિષ્ફળતા મળે તે છતાં અડગ આગ્રહી, એવી મહાસરસ્વતીનો હસ્ત દિવ્ય પંથની વાટે આપણને પ્રત્યેક પગલે પોતાનો આધાર આપે છે, પણ તે માત્ર એ શરતે કે આપણો સંકલ્પ અનન્ય હોય, આપણે પ્રામાણિક અને દિલના સાચા હોઈએ. કારણ કે દ્વિધા ચિત્તવૃત્તિ તે કદી ચલાવી લેતી નથી, પાઠ ભજવવાની વૃત્તિ પ્રત્યે, ખોટા ઠઠેરા, ખોટી સજાવટ પ્રત્યે, તથા આત્મવંચના અને દંભ પ્રત્યે એનો વેધક કટાક્ષ દયાહીન

હોય છે. આપણી જરૂરો પૂરી પાડવામાં તે આપણી માતા જેવી છે, મુશ્કેલીઓમાં તે મિત્ર છે, પ્રશાંત અને સુદૃઢ—મંત્રી અને સલાહકાર છે, શોક, ઉદ્વેગ અને નિરુત્સાહનાં વાદળોને તે પોતાના ઉજ્જવલ સ્મિતથી વિખેરી નાંખે છે, આ બધાં કાર્યો દ્વારા તે પોતાની સદા પ્રત્યક્ષ, સુલભ સહાયનું આપણને હમેશાં સ્મરણ કરાવે છે, તથા આપણી દૃષ્ટિને પ્રભુના શાશ્વત સૂર્યપ્રકાશ પ્રત્યે દોરે છે,—આપણને જે ગૂઢ અને સતત જાગ્રત અભીપ્સા પ્રભુની દિવ્ય પ્રકૃતિની સમગ્રતા પ્રાપ્ત કરવાને દોરે છે તેના કાર્યમાં આ દેવી શાંત અને સુદૃઢ ભાવે તથા ખંતપૂર્વક પોતાની પ્રેરણા આપ્યે જાય છે. મા ભગવતીનાં અન્ય સ્વરૂપો પોતાના કાર્યની સંપૂર્ણતા માટે મહાસરસ્વતીના ઉપર આધાર રાખે છે, કારણ કે સ્થૂલ તત્ત્વનો પાયો તે જ સુનિશ્ચિત કરી આપે છે, ઝીણી ઝીણી વિગતોને પરિશ્રમપૂર્વક ગોઠવી આપે છે, અને સમગ્ર રચના—બંધારણ—નું કવચ તૈયાર કરીને તેનો

એકેએક ખીલો જડી આપે છે.

મા ભગવતીનાં બીજાં પણ મહાન વ્યકિત-સ્વરૂપો છે. પરંતુ એમનું અવતરણ કરાવવાનું કાર્ય ઘણું મુશ્કેલ હતું. એ વ્યકિત-સ્વરૂપોએ પૃથ્વીની ચેતનાના ક્રમવિકાસમાં પેલાં સ્વરૂપો પેઠે મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો પણ નથી. એ અત્યાર સુધી અપ્રગટ રહેલાં સ્વરૂપોમાં કેટલાંક એવાં છે જેમની સન્નિધિ અતિમનસના યાને વિજ્ઞાનમય ચેતનાના સાક્ષાત્કાર માટે અનિવાર્ય છે. એમાંયે એક સ્વરૂપની સહાય સર્વથા અનિવાર્ય છે. તે સ્વરૂપ એટલે મા ભગવતીનું એક પરમ દિવ્ય પ્રેમમાંથી વહેતા ગહન, અને સમર્થ આનંદની પરાકાષ્ઠાનું સ્વરૂપ છે. એ આનંદ જ વિજ્ઞાનમય ચેતનાનાં ઉચ્ચોચ્ચ શિખરો અને જડતત્ત્વનાં ઊંડામાં ઊંડાં પેટાળો વચ્ચેનું અંતર સાંધી શકે તેમ છે,—એ આનંદના જ હાથમાં એક પરમ દિવ્ય જીવનની ગુપ્ત ચાવી રહેલી છે,—

અને પોતાના ગૂઢ સ્થાનમાં રહ્યો રહ્યો એ આનંદ અત્યારે પણ વિશ્વની અન્ય શકિતઓના કાર્યને ટેકો આપી રહેલો છે. પરંતુ ચારે તરફથી બંધાયેલી, અહં-પ્રધાન, અને તમોગ્રસ્ત એવી માનવ પ્રકૃતિ આ મહાન શકિતઓની સન્નિધિને—આગમનને—સત્કારવા માટે, યા તો એમના અતિ સમર્થ કાર્યના આધાર રૂપ બનવા માટે હજી સમર્થ નથી, અધિકારી નથી. જ્યારે મા ભગવતીનાં ચાર સ્વરૂપોએ રૂપાંતર પામેલાં મન, પ્રાણ ને શરીરમાં પોતાના સંવાદની તથા મુકત કાર્યશકિતની સ્થાપના કરી હશે ત્યાર પછી જ પેલાં વધારે વિરલ શકિત-સ્વરૂપો આ પૃથ્વી પર ચાલી રહેલી ક્રિયામાં આવિર્ભાવ પામી શકશે. અને ત્યાર પછી જ વિજ્ઞાનમય ચેતનાનું કાર્ય પણ શકય બનશે. કારણ કે મા ભગવતીનાં સઘળાં વ્યકિત-સ્વરૂપો જ્યારે એકત્રિત થાય છે, આવિર્ભાવ પામે છે, તથા જ્યારે એમનાં અલગ અલગ કર્મો ભેગાં મળીને એક સંવાદપૂર્ણ એકતાનું રૂપ ધારણ કરે છે અને

તે તે સ્વરૂપો મા ભગવતીમાં પોતાના વિજ્ઞાનમય દેવત્વને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે જ મા ભગવતી પોતે—અતિમાનસની—મહાશકિત રૂપે પ્રત્યક્ષ થાય છે અને પોતાના અનિર્વચનીય વ્યોમમાંથી પોતાના તેજોમય પરાત્પર તત્ત્વોના પ્રવાહને વેગપૂર્વક નીચે વહેતા મૂકે છે. એમ થયા પછી માનવની પ્રકૃતિ સક્રિય દિવ્ય પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર પામી શકે છે. કારણ કે વિજ્ઞાનની ભૂમિકાની ઋત-શકિતનાં સઘળાં આદિ સૂત્રો એકત્ર થાય છે અને જીવનની વીણા શાશ્વતના સંગીતને ઝીલવાને માટે સંવાદી બનેલી હોય છે.

જો તમારે આ રૂપાંતર પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો કોઈ પણ પ્રકારનો વિરોધ કર્યા વગર કે ખોટાં બહાનાં કાઢયા વિના તમારી જાતને મા ભગવતી અને તેની શકિતઓના હાથમાં સોંપી દો. અને તમારા અંતરમાં તેને પોતાનું કામ નિર્વિઘ્નપણે કરવા દો. તમારામાં ત્રણ વસ્તુઓ હોવી આવશ્યક છે: સચેતનતા, નમનીયતા અને અશેષ સમર્પણ.

તમારે તમારા મનમાં, અંતરાત્મામાં, તથા હૃદયમાં અને પ્રાણમાં, છેક તમારા શરીરના અણુએ અણુમાં—પ્રત્યેક કોષમાં—સચેતન બનવું જોઈએ, તમારામાં મા ભગવતી અને તેની શકિતઓનું તથા તમારામાં થઈ રહેલા તેમના કાર્યનું તમને ભાન થવું જોઈએ. કારણ કે તમારી અજ્ઞાનાવસ્થામાં તેમ જ તમારા અચેતન ભાગોમાં અને અજ્ઞાની ક્ષણોમાં પણ મા ભગવતી કાર્ય તો કરી શકે છે, અને કરતી પણ હોય છે, છતાં પણ તમે મા ભગવતી સાથે જાગ્રત અને જીવંત સંબંધમાં હો તો એ કાર્યમાં ઘણો ફેર પડી જાય છે. તમારી સમગ્ર પ્રકૃતિ મા ભગવતીના સ્પર્શથી ઘડાવાને તત્પર એવી મુલાયમ થઈ જવી જોઈએ. એટલે કે આત્મસંતોષી અને અજ્ઞાની મન જે રીતે શંકાઓ, પ્રશ્નો અને વાદવિવાદ કરે છે તથા પોતામાં જ્ઞાનની જાગ્રતિનું અને પ્રકૃતિના રૂપાંતરનું—પરિવર્તનનું—પોતે જ શત્રુ બને છે તેવું તમે ન થવા દેશો. વળી, માનવમાં રહેલો પ્રાણ જેમ

પોતાની જ વૃત્તિઓને વળગી રહેવાનો દુરાગ્રહ કરે છે, તથા હરેક દિવ્ય અસરની સામે પોતાની ઉચ્છૃંખલ કામનાઓ અને દુષ્ટ વૃત્તિઓને સતત વિરોધી તરીકે મૂકયા જ કરે છે તેવું ન થવા દેશો. તેવી જ રીતે, માણસની સ્થૂલ ચેતના પોતાની અશકિત, જડતા અને તમસમાં ચોંટીને ચીટકી રહીને બાધા નાંખે છે, તથા પોતાનાં અજ્ઞાન અને ક્ષુદ્રતામાંથી મળતા રસને વળગી રહી પોતાના નિષ્પ્રાણ, સ્થૂલ એવા નિત્યના જીવનવ્યવહારની ઘટમાળમાંથી કે શુષ્ક આળસ કે તામસિક નિદ્રામાંથી એને આઘાત આપીને જાગ્રત કરનાર પ્રત્યેક સ્પર્શ સામે તે જે રીતે બુમરાણ કરી મૂકે છે તેમ તમે ન કરવા દેશો. તમારા બાહ્ય અને આંતર જીવનનું સર્વભાવે સમર્પણ થતાં તમારી પ્રકૃતિનાં સઘળાં કરણોમાં ઉપર જણાવી તેવી નમનીયતા—મુલાયમપણુ આવી જશે. ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાંથી નીચે વહી આવતાં જ્ઞાન અને જ્યોતિ પ્રત્યે, શકિત અને સંવાદ પ્રત્યે,

તથા સૌંદર્ય અને પૂર્ણતા પ્રત્યે તમારી જાતને ખુલ્લી રાખી શકશો તો તમારામાં સર્વત્ર સચેતનતા પ્રગટી ઊઠશે. તમારું સ્થૂલ શરીર પણ સચેતન બનશે, અને એની અન્નમય ચેતના, પ્રચ્છન્ન રૂપે ન રહેતાં, અતિમનસની—વિજ્ઞાનની ચેતના જોડે ઐકય અનુભવશે અને વિજ્ઞાનની શકિતના પ્રવાહોને ઉપરથી, નીચેથી, અને ચારે બાજુથી પોતાની અંદર વ્યાપી જતા અનુભવશે અને એક પરમ પ્રેમ અને આનંદની અનુભૂતિ પામી રોમેરોમમાં પુલકી ઊઠશે.

પરંતુ સાવધાન રહેજો, અને મા ભગવતીને સમજવા માટે કે એના વિષે નિર્ણય કરવા માટે તમારા નાનકડા પાર્થિવ મન વડે પ્રયત્ન કરશો નહિ. માનવનું ક્ષુદ્ર પાર્થિવ મન પોતાનાથી પર રહેલી વસ્તુઓને પણ પોતાનાં પ્રાકૃત ધારાધોરણો પ્રમાણે, પોતાના સંકુચિત તર્ક, અને સ્ખલનશીલ સંસ્કારોને આધારે, પોતાના ઉદ્ધત અને અગાધ અજ્ઞાન

પ્રમાણે કે પછી પોતાના ક્ષુલ્લક, આત્મસંતોષી જ્ઞાન પ્રમાણે માપવા ચાહે છે. પોતાના અજ્ઞાનના અર્ધપ્રકાશિત કારાગારમાં પુરાયેલું માનવ મન પરા શકિતના અનેકદેશીય મુકત વ્યાપારોને સમજી શકે તેમ નથી. મા ભગવતીની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ અને તેની ક્રિયાઓમાં રહેલી શીઘ્રગતિ અને સંકુલતા માનવની લથડતી સમજશકિતને કયાંયે વટાવી જાય છે! એની દિવ્ય ગતિનાં માપ તે કાંઈ માનવમનનાં માપ નથી. મા ભગવતી પોતાનાં વિધવિધ વ્યકિત-સ્વરૂપોને જે ઝડપથી બદલે છે, જે રીતે પોતાની ગતિમાં જૂના લયોને પડતા મૂકે છે અને નવા લયોને ઉત્પન્ન કરે છે, જે રીતે પોતાની ગતિને વધારે છે અને મંદ કરે છે, જુદી જુદી વ્યકિતની સમસ્યાઓને તે જે જુદી જુદી રીતે હાથ ધરે છે, જે રીતે એક વાર તે અમુક દિશાને અનુસરે છે, અને બીજી વાર બીજી જ દિશા લે છે અને વળી પાછી તે બધીને એકત્ર રી લે છે—આ બધા વ્યાપારોથી માનવ બુદ્ધિ ભ્રમિત બની

જાય છે, દિગ્મૂઢ બની જાય છે. અને અજ્ઞાનની મહાજાળને ભેદીને કોઈ પરમ પ્રકાશ પ્રત્યે—ઊર્ધ્વ ધામની અપૂર્વ જ્યોતિ પ્રત્યે—ગરુડ વેગે ચક્કરો લેતી લેતી ગતિ કરતી પરાશકિતની કાર્યપદ્ધતિને માનવ મન કદી સમજી શકવાનું નથી. તેથી મન વડે એને સમજવાનું બાજુએ મૂકીને તમારા અંતરાત્માને તેના પ્રત્યે અભિમુખ કરો એ વધારે સારું છે. તમારી ચૈત્ય પ્રકૃતિ વડે એનો સ્પર્શ કરીને, તમારી સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ વડે એનું દર્શન કરીને સંતોષ માનો. કારણ કે એ ચૈત્ય-પ્રકૃતિ અને દૃષ્ટિ જ માત્ર સત્યને સીધેસીધાં ઝીલી શકે છે. ત્યાર પછી 'મા' પોતે તમારાં મન, પ્રાણ, હૃદય અને સ્થૂલ ચેતનાને પણ તેમનામાં રહેલા ચૈત્ય અંશો દ્વારા પ્રકાશિત કરશે અને તેમની આગળ પોતાની દિવ્ય પ્રકૃતિનું અને ગતિનું જ્ઞાન પ્રગટ કરશે.

વળી સર્વજ્ઞતા અને સર્વશકિતમાનપણા વિષે આપણને

કઢંગા અને છીછરા ખ્યાલો છે તે પ્રમાણે જ દિવ્ય શકિતએ હમેશાં કાર્ય કરવું જોઈએ એવી માગણી આપણું અજ્ઞાન મન કરે છે એ ભૂલ પણ તમે ન કરશો. કારણ કે આપણું મન ડગલે ને પગલે ચમત્કારી શકિતઓ, સહેલી સફળતા તથા અલૌકિક ઐશ્વર્ય વડે આશ્ચર્ય અનુભવવાને આતુર હોય છે. એવું ન થાય ત્યાં સુધી તે માની શકતું નથી કે અહીં પ્રભુ સાક્ષાત્ વિદ્યમાન છે. મા ભગવતી અત્યારે અવિદ્યાનાં ક્ષેત્રોમાં રહીને અવિદ્યાની સાથે વ્યવહાર કરી રહી છે, એ પોતે અવિદ્યામાં અવતરી છે. તે સંપૂર્ણ પણે ઊર્ધ્વમાં રહી છે એવું નથી. તે પોતાનાં દિવ્ય જ્ઞાન અને દિવ્ય શકિતને થોડાં ઢાંકી રાખે છે, અને અમુક અંશે પ્રગટ કરે છે, ઘણી વાર પોતાનાં કરણોને અને વ્યકિત-સ્વરૂપોને એ જ્ઞાન અને શકિત તે આપતી નથી અને મા ભગવતી જિજ્ઞાસા સેવતા મનની રીતે, અભીપ્સા કરનારા અંતરાત્માની રીતે, સંગ્રામ કરતા પ્રાણને માર્ગે, બંધનમાં પડેલી દુ:ખાર્ત શારીરિક પ્રકૃતિના

માર્ગે પણ કામ કરે છે જેથી કરીને એ સર્વેનું પોતે પરિવર્તન કરી શકે. પરમાત્માની પરમ દિવ્ય તપઃશકિતએ અમુક શરતો મૂકેલી છે. પ્રકૃતિના વ્યાપારોમાં કેટલીયે જટિલ ગ્રંથિઓ આવી રહેલી છે, જેમને બધીને ઉકેલવાની છે, એમને એકદમ કાપી નાંખી શકાય તેમ નથી. વિકાસ પામી રહેલી આ પૃથ્વીની પ્રકૃતિ, માનવની ક્રમવિકાસ પામતી પ્રકૃતિ અત્યારે રાક્ષસ અને અસુરના આધિપત્ય હેઠળ છે. એ અસુર અને રાક્ષસોએ ઘણા સમયથી કબજે કરેલા, જીતી લીધેલા, ખાલસા કરેલા પ્રદેશોમાં જ તેમનો સામનો કરવાનો છે, અને તેમનો પરાજય કરવાનો છે. આપણામાં રહેલા માનુષી તત્ત્વને ક્રમે ક્રમે દોરીને તેની મર્યાદાઓ વટાવવા માટે તૈયાર કરવાનું છે. એ માનવ પ્રકૃતિ એટલી નિર્બળ અને તમોગ્રસ્ત છે કે એને સહસા એનાથી ઘણી ઉચ્ચ કોટિમાં ઉઠાવીને મૂકી દઈ શકાય તેમ નથી. પરમાત્માની શકિત દિવ્ય ચિતિ તો સર્વદા હાજર છે, અને કાર્યના પ્રાપ્ત

સંજોગોમાં જે કાંઈ કરવાની જરૂર ઊભી થાય છે તે પ્રમાણે પ્રત્યેક ક્ષણે કાર્ય કરે જ છે, જે પગલું ભરવાનું નિર્માણ થયું હોય છે તે હમેશાં ભરે છે, તથા આ અપૂર્ણતાની વચ્ચે રહીને ભાવિ પૂર્ણતાનું રૂપ નિર્માણ કરે છે. જ્યારે તમારામાં વિજ્ઞાનમય ચેતનાનું અવતરણ થયું હશે ત્યાર પછી જ તે વિજ્ઞાનમયી મહાશક્તિ તરીકે પોતાની વિજ્ઞાનમય પ્રકૃતિ દ્વારા તમારી સાથે સીધેસીધો વ્યવહાર કરશે. જો તમે તમારા મનને જ અનુસરશો તો મા ભગવતી તમારી સન્મુખ પ્રગટ રૂપે ઊભાં હશે તોપણ તમે તેમને ઓળખી શકશો નહિ. તમારા અંતરાત્માને અનુસરો, મનને નહિ; તમારો એ અંતરાત્મા સત્યને પ્રત્યુત્તર આપી શકે છે, નહિ કે મન. મન તો બાહ્ય આભાસો પ્રત્યે આકર્ષાય છે. મા ભગવતીમાં શ્રદ્ધા રાખો અને એ દિવ્ય શક્તિ તમારી અંદર રહેલાં દિવ્ય તત્ત્વોને મુકત કરશે—કરી આપશે તથા તમારી સમસ્ત પ્રકૃતિને દિવ્ય પ્રકૃતિના રૂપમાં ઘડી આપશે.

પાર્થિવ ચેતનાના વિકાસક્રમમાં વિજ્ઞાનમય રૂપાંતરનું આગમન નિર્માણ થઈ ચૂક્યું છે,—અનિવાર્ય છે, કારણ કે પાર્થિવ ચેતનાની ઊર્ધ્વ ગતિનો અંત આવી ગયો નથી, અને મન એ કાંઈ તેનું છેલ્લું શિખર નથી. પરંતુ એ રૂપાંતર શક્ય બને, અહીં આકાર લે, અને સ્થાયી નીવડે તે માટે અહીં નીચેથી, માનવના અંતરમાંથી ઝંખના જાગવી જોઈએ, અને જ્યારે તે દિવ્ય પ્રકાશ આવે ત્યારે તેનો ઇન્કાર કરવો નથી પણ સ્વીકાર કરવો છે એવો સંકલ્પ જન્મવો જોઈએ. અને સામી ઉપરની દિશામાંથી પરમાત્માની પોતાની અનુજ્ઞા મળવી જોઈએ. પરમાત્માની આ અનુજ્ઞા અને માનવ હૃદયની આ ઝંખના એ બેનો સંયોગ કરાવનાર શકિત મા ભગવતીની શકિત અને તેની સન્નિધિ છે. કોઈ પણ માનવ પુરુષાર્થ અને તપસ્યા નહિ, પરંતુ માત્ર મા ભગવતીની શકિત જ માનવ પ્રકૃતિની ઉપર રહેલ ઢાંકણને તોડી નાંખી શકે છે, એની ઉપરના આવરણને ચીરી શકે છે,

માનવ પ્રકૃતિ રૂપી પાત્રને ઘડી શકે છે અને આ તમસ, અસત્ય, મૃત્યુ અને દુઃખના બનેલા જગતમાં સત્યને, પ્રકાશને, દિવ્ય જીવનને અને અમરોના આનંદને લાવી શકે છે.

રૂ. ૨.૦૦